

Kršćanski elementi na ranosrednjovjekovnim grobljima od 7. do 9. stoljeća na području sjeverne i srednje Dalmacije

Uglešić, Anamarija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:954989>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Anamarija Uglešić

**KRŠĆANSKI ELEMENTI NA
RANOSREDNJOVJEKOVNIM GROBLJIMA OD
7. DO 9. STOLJEĆA NA PODRUČJU SJEVERNE I
SREDNJE DALMACIJE**

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Kršćanski elementi na ranosrednjovjekovnim grobljima od 7. do 9. stoljeća na području sjeverne i srednje Dalmacije

Završni rad

Student/ica:

Anamarija Uglešić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Tomislav Fabijanić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anamarija Uglešić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Kršćanski elementi na ranosrednjovjekovnim grobljima od 7. do 9. stoljeća na području sjeverne i srednje Dalmacije** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. listopada 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI KONTEKST	2
3. POVIJEST ISTRAŽIVANJA	9
4. OPĆE OSOBINE GROBALJA	13
5. PRETPOSTAVLJENI KRŠĆANSKI NALAZI	15
5.1. Kašić – Maklinovo brdo	15
5.2. Nin – Ždrijac	18
5.3. Glavice kod Sinja	21
5.4. Biskupija – Crkvina	23
6. SIGURNI KRŠĆANSKI NALAZI	26
6.1. Pojasni jezičac iz Gornjih Vrbljana	26
6.2. Kadionica iz Stare Vrlike	28
6.3. Relikvijari iz Nina	30
6.4. Višeslavova krstionica	32
7. NOVIJA SHVAĆANJA	34
7.1. Nastanak slavenskoga identiteta	34
7.2. Nastanak hrvatskoga identiteta	36
8. ZAKLJUČAK	38
9. POPIS LITERATURE	40
10. POPIS ILUSTRACIJA	44

1. UVOD

Kristijanizacija je važan i dugotrajan proces koji se odražava u svim aspektima društva, onim duhovnim i religijskim, ali i kulturnim i društvenim. Taj je proces podijeljen u nekoliko različitih grupa koje ovise o stupnju prihvaćenosti kršćanstva u to vrijeme.

U prvu fazu spada razdoblje između 1. i 6. stoljeća kada je kršćanstvo tek prodiralo među kasnoantičko stanovništvo. Drugoj se grupi pripisuje proces kristijanizacije za vrijeme Velike seobe naroda, kada su kršćanstvo prihvaćali germanski narodi unutar Rimskog Carstva. Posljednjoj, za ovu temu najvažnijoj grupi, pripada kristijanizacija Slavena.

Tema rada obuhvaća razdoblje od 7. do 9. stoljeća, tj. vrijeme u kojemu je kristijanizacija tek u začetima, zbog čega kršćanski elementi u grobljima toga horizonta predstavljaju posebnu problematiku. Naime, već se u začetima srednjovjekovne arheologije nastojalo osvijetliti dugotrajan proces prelaska s poganskih običaja na kršćanstvo, ali ni do danas nije sve razjašnjeno.

Prvi dio rada obrađuje povijesni kontekst kao uvod u samu problematiku dolaska Hrvata na današnje prostore, njihovu kristijanizaciju i nedostatak izvora. Potom je u radu riječ o pionirima hrvatske srednjovjekovne arheologije i arheolozima koji su posebno doprinijeli kristalizaciji povijesti ranoga srednjeg vijeka. Nakon toga, sve se izneseno potkrjepljuje arheološkim nalazima – prvo onima za koje nismo sigurni potvrđuju li kristijanizaciju ili su samo sporadični nalazi koji dolaze iz grobnog konteksta, a potom i onima za koje možemo tvrditi kako dokazuju taj proces. Na samome kraju rada slijedi kratak osvrt na novija shvaćanja o etnogenezi Hrvata koja zasad još nisu potvrđena arheološkim činjenicama.

Prilikom izrade rada korištena je literatura autora koji podupiru različita stajališta, od onih čije je područje istraživanja rani srednji vijek kroz prizmu razmišljanja profesora Janka Beloševića u djelima *Materijalna kultura Hrvata od 7. – 9. stoljeća* i *Počeci kršćanstva kod Hrvata u svjetlu arheološke građe*, preko nešto recentnijih osvrtu Maje Petrinec u djelu *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne Hrvatske države*, pa sve do drugih gledišta brojnih autora koji su se bavili ovim područjem.

2. POVIJESNI KONTEKST

Današnji su hrvatski teritorij kroz povijest nastanjivali različiti narodi, poglavito Iliri i njima srodni koji su ondje boravili kao autohtonci sve do 4. stoljeća prije Krista, kada su dijelom pokoreni, a dijelom miješani s pridošlim stanovništvom. Nedugo nakon toga isti su teritorij naseljavali grčki kolonizatori osnivajući polise na današnjim otocima Visu, Hvaru i Korčuli, a potom i u gradovima Trogiru i Stobreču. Dolazak Grka pokušali su spriječiti već spomenuti Iliri, ali bez puno uspjeha. U 3. se stoljeću, uz Grke kao prijetnju, polako javljaju i Rimljani čiji je cilj bio zavladata čitavim Sredozemljem. Rimljani su iskoristili međusobne sukobe Grka i Ilira te su, pod krinkom da žele zaštititi Grke, zaratili s Ilirima i uništili njihovu državu. Usprkos brojnim pobunama kojima su Iliri pokušali ponovno oživjeti svoju državu, ona nikada nije vraćena te su tijekom 1. stoljeća isti u potpunosti pokoreni. Uslijedila je višestoljetna rimska prevlast čiji su tragovi i danas vidljivi iz sačuvanih epigrafskih spomenika, antičkih izvora, rimskih cesta, foruma i imena gradova. Naime, velik broj današnjih gradova postojao je i u to vrijeme pa su se njihova imena, u svrhu očuvanja tradicije, samo malo prilagodila hrvatskome jeziku. Riječ je o Puli (*Pola*), Senju (*Senia*), Zadru (*Jader*), Solinu (*Salona*) i brojnim drugima.¹ Krajem 4. stoljeća uslijedili su sve češći upadi barbarskih plemena na teritorij Panonije i Dalmacije čije je pustošenje uzrokovalo postupno slabljenje Rimskoga Carstva. Od 4. do 6. stoljeća teritorijem su prolazili Huni, Goti, Gepidi i Langobardi, a najduže su se zadržali Istočni Goti, koji su neko vrijeme i vladali tim prostorom.²

Početakom 7. stoljeća Avari i Slaveni prodirali su iz Podunavlja u Dalmaciju te su razorili i pokorili važan antički grad *Salonu*, što im je omogućilo zauzimanje i brojnih drugih gradova. Od njihovih su se naleta jedino uspjeli sačuvati Zadar i Trogir, kao utvrđeniji gradovi koji su s otocima i dalje ostali pod bizantskom upravom. Avari su napustili Dalmaciju oko 630. godine te je sav osvojeni teritorij ostao u rukama Slavena.³

Nekoliko je glavnih teorija koje govore o porijeklu i dolasku Hrvata, a koje će se u radu samo spomenuti. Prva i najčešća teorija, koju su od samih početaka zagovarali Franjo Rački i Vatroslav Jagić, teorija o slavenskome porijeklu Hrvata, kaže kako su se naselili naglo s ostalim Slavenima. Nadalje, postoji i teorija o gotskom porijeklu Hrvata koju je pokrenuo poljski

¹ Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 9-10.

² F. ŠIŠIĆ, 2004, 69.

³ D. JELOVINA, 1976, 9.

sociolog Gumpłowicz. Prema njoj, Hrvati su germanskoga porijekla te su se nametnuli Slavenima. Međutim, ovo je mišljenje vrlo brzo pobijeno zbog nerelevantnosti povijesnih izvora korištenih prilikom obrade teorije. Treća teorija nastaje povezivanjem imena Hrvata s perzijskom pokrajinom Harahvatijom te zahvaljujući tzv. Tanaiskim pločama iz 2. stoljeća pronađenim na ušću Dona na kojima je zapisana riječ Hrvat kao osobno ime. Dakle, prema ovoj su teoriji Hrvati iranskog podrijetla nakon čega se sele prema Europi, a pri čemu su se slavenizirali i stvorili potpuno nov identitet. Četvrta je glavna teorija o autohtonom podrijetlu koja smatra kako su Hrvati nastali tek raspadom avarskog kaganata.⁴ Novija teorija je ona Luje Margetića koji pak smatra kako su se Hrvati doselili krajem 8. stoljeća, točnije prilikom franačko-avarskoga rata.⁵

Usprkos brojnim teorijama, literatura koja je korištena prilikom pisanja ovoga rada uglavnom prihvaća onu o slavenskome porijeklu, pa će se u nastavku prikloniti upravo toj teoriji, s određenom dozom opreza. Dakle, kako je spomenuto, nakon odlaska Avara teritorijem su zavladaali Slaveni, odnosno Hrvati, kako će se u daljnjem tekstu nazivati.

U radu će naglasak biti na najslabije poznatom razdoblju, odnosno vremenu od 7. do 9. stoljeća. Naime, upravo se ta dva stoljeća nazivaju mračnim razdobljem hrvatske povijesti zbog nedostatka povijesnih izvora.⁶ Jedine zabilješke koje postoje nalaze se u *Liber pontificalis*, tj. kronici rimskih papa u kojoj se govori o misiji opata Martina kojega je poslao papa Ivan u Dalmaciju kako bi otkupio zarobljenike od pogana, te u pismu pape Agatona u kojemu se spominje narod Slavena.⁷ Dakle, postoje poneki izvori o suvremenom dolasku Hrvata na ove prostore, ali su rijetki i ne spominju hrvatsko ime, već isključivo slavensko. Prvo spominjanje Hrvata uopće bilo je za vrijeme kneza Trpimira u 9. stoljeću, ali to je puno kasnije od vremena koje promatramo i ne daje nam odgovor na pitanje o početku etnogenetskih procesa. Također, oslanjamo se na kasnije izvore poput Konstantina VII. Porfirogeneta (*De administrando imperio*), barskog svećenika (*Kraljevstvo Slavena*) i Tome Arhidakona (*Salonitanska povijest*) koji redom nastaju nakon 10. stoljeća pa se ne mogu uzimati sa stopostotnom sigurnošću kao dovoljno relevantni.⁸

Arheološka su istraživanja do 80-ih godina prošloga stoljeća donekle zanemarila ovaj dio povijesti te je tek tada došlo do puno novih spoznaja bez kojih bi rekonstrukcija života bila

⁴ N. BUDAK, 1994, 11.

⁵ N. BUDAK, T. RAUKAR, 2006, 48.

⁶ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 12.

⁷ T. VEDRIŠ, 2015, 178.

⁸ N. BUDAK, 1994, 10.

poprilično otežana. Najviše informacija o 7. i 8. stoljeću dolazi iz konteksta grobova. Zahvaljujući tipološko-kronološkoj analizi grobnih nalaza, C14 analizi te usporedbi paljevinskog ritusa na položaju Vinkovci – Duga ulica 99, s ostalim lokalitetima na kojima se prakticirao isti ritus, došlo se do zaključka da se Hrvati u samim počecima spaljuju.⁹ Upravo je ritus incineracije doveo do najviše oprečnih mišljenja među arheolozima. Naime, Dušan Jelovina tvrdi kako incineracije kod Hrvata nema. Lujo Marun i Ljubo Karaman ostavljaju mogućnost postojanja incineracije, ali ništa ne tvrde sa sigurnošću. Potom, Zdenko Vinski i Ante Milošević smatraju kako postoji biritualni način pokapanja, ali se ne slažu u kojem vremenskom intervalu. Tako Milošević tvrdi da je riječ o drugoj polovici 7. stoljeća, a Vinski o 8. i prvoj polovici 9. stoljeća. Janko Belošević tvrdi da je ritus postojao i datira ga u prvu polovicu 7. stoljeća.¹⁰ O tome nam ritusu svjedoče lokaliteti Vinkovci – Duga ulica 99, Lobor, Belišće – Zagajci, Kašić – Maklinovo brdo, Dubravice kod Skradina, itd.¹¹

Već krajem 7., a poglavito u 8. i 9. stoljeću, Hrvati se pokapaju kosturno. Brojne su ranosrednjovjekovne nekropole toga vremena, a najistaknutije su Razbojine i Maklinovo brdo u Kašiću kraj Zadra, Materize i Ždrijac kod Nina, Biskupija – Crkvina, Velim, humci u Krnezi, Glavice, Dubravice, itd.¹²

Godine 751. Ravenna i bizantski egzarchat osvojili su Langobardi, a Dalmacija koja je do tada bila pod Bizantom postaje samostalna sa strategom na čelu, čije je sjedište bilo u Zadru. To je ujedno i vrijeme širenja franačke vlasti s prostora Italije na područje današnje Hrvatske. Naime, franački je vladar Karlo Veliki osvojio Istru i pobijedio Bavarsku čime se njegov teritorij proširio do granica Avarskog kaganata i Bizantskoga Carstva. Nedugo nakon, spomenuti se vladar sukobio s Avarima. Taj je sukob trajao između 791. i 796. godine te je rezultirao raspadom Kaganata. Karlo Veliki pokrenuo je rat i s Bizantom koji je završio potpisivanjem mira u Aachenu 812. godine, pri čemu je Dalmatinska Hrvatska pripala Franačkoj, dok su gradovi Zadar, Trogir i Split te otoci Krk, Cres, Lošinj i Rab pripali Bizantu.¹³

Karlo Veliki je 814. godine umro, a naslijedio ga je sin Ludovik Pobožni za vrijeme čije vladavine su bili česti nemiri. Naime, u to je vrijeme Hrvatska imala dva kneza, od kojih je Borna prvo bio *Dux Gudaskanorum* – knez Gudućana, a potom knez franačke Dalmacije, kasnije i Liburnije te panonskoga Ljudevita, koji je 819. godine digao ustanak protiv franačke

⁹ T. SEKELJ IVANČAN, T. TKALČEC, 2006, 141.

¹⁰ T. SEKELJ IVANČAN, T. TKALČEC, 2006, 170-171.

¹¹ M. PETRINEC, 2009, 13.

¹² D. JELOVINA, 1976, 9-10.

¹³ D. JELOVINA, 1976, 9-10.

vlasti. Usprkos pokušajima Franačke da se obrani od napada, pa i slanju Borne na Ljudevitovu vojsku, sukob je završio Ljudevitovom pobjedom kod rijeke Kupe, pri čemu je Borna, ostavljen od svojih podložnika, gotovo nastradao. Ona se smatra prvom poznatom hrvatskom bitkom koja je zabilježena zahvaljujući piscu franačkih anala. Knez Borna umire 821. godine, a zamjenjuje ga nećak Vladislav. Sukobi s Ljudevitom nastavili su se te su godine 822. Franci nakon nekoliko neuspjelih pohoda pokorili Ljudevita. Franački anali kažu da je 823. godine Vladislav dao pogubiti Ljudevita. Važno je naglasiti kako je Bornino djelovanje dovelo do toga da su dotada samostalna plemena, koja su se nekoć prigodno okupljala u veće saveze, dobila prve oblike čvršće središnje vlasti.¹⁴

Vladislava je najvjerojatnije naslijedio knez Mislav, čije je sjedište bio Klis. U 9. su se stoljeću Hrvati kristijanizirali, a knez Mislav je kao prvi mecena crkve u tome odigrao veliku ulogu, s obzirom na to da se u to vrijeme kada bi se pokrstio vladar pokrstio i narod. Smatra se i graditeljem crkve sv. Jurja na Putalju koju je obdario zemljom i robovima.¹⁵

Problematika pokrštavanja Hrvata oduvijek je aktualna tema hrvatske medievistike. Prvotno bi se trebao objasniti sam pojam kristijanizacije. Naime, kristijanizacija ili po-kršćivanje označava dugotrajan proces koji započinje pojavom kršćanstva kod Hrvata, potom se nastavlja postupnim prihvaćanjem vjere zahvaljujući misionarskim djelovanjima, pojavom redovničkih redova, širenjem pismenosti te razvojem novih struktura vlasti. Može se reći kako taj proces do današnjih dana nije završen. Suprotno tome, razlikuje se pojam pokrštavanja koji je završen do kraja 9. stoljeća. U tome razdoblju vjeru prihvaća vladarska elita što ujedno označava i prvo pojavljivanje kršćanstva kod hrvatskoga naroda.¹⁶ Pitanje je i kada kristijanizacija Hrvata uopće počinje te tko sve vrši utjecaj na njih. Dvije su teorije o tome kada su Hrvati pokršteni. Dok jedni smatraju kako je pokrštavanje dovršeno već kroz 7. i 8. stoljeće, drugi dataciju pomiču na 9. stoljeće. U zadnje se vrijeme počinje razmatrati kristijanizaciju kao proces koji je trajao duži period, a dopirao je iz više vjerskih središta. Tako, prema Nevenu Budaku i Tomislavu Raukaru, prvi susret s kršćanstvom Hrvati doživljavaju već pri samome doseljenju, što nam donekle potvrđuje priča o caru Herakliju koji je, između ostalih blaga, carigradskom patrijarhu poslao vrijedne relikvije.¹⁷ Naime, prema Konstantinu Porfirogenetu, car je Heraklije započeo pokrštavanje Hrvata, a Bazilije I. ga je završio. Također, ako se *De administrando imperio* uzima kao makar djelomično relevantno djelo, saznaje se i o misiji opata Martina, dolasku opata

¹⁴ F. ŠIŠIĆ, 2004, 96-98.

¹⁵ F. ŠIŠIĆ, 2004, 103-104.

¹⁶ T. VEDRIŠ, 2015, 175-176.

¹⁷ N. BUDAK, T. RAUKNAR, 2006, 59-60.

Ivana iz Ravene te ekspediciji na Sipont. Isto tako, papa Agaton spominje biskupe među narodima (vjerojatno Slavenima) pa se logičnim slijedom postavlja pitanje je li tu riječ o Hrvatima u Dalmaciji? Ipak, sve rečeno ne daje nam sa sigurnošću odgovor o postojanju kršćanstva u vremenu 7. i 8. stoljeća. Može se jedino pretpostaviti da je kršćanstvo u reduciranom obliku ipak zaživjelo, ali vjerojatno u malim količinama te da pravi proces kristijanizacije započinje krajem 8. stoljeća, tj. kada su se rimski pape povezali s franačkim kraljevima, čiji su misionari bili glavni nositelji pokrštavanja. Valjalo bi spomenuti da to što su Franci odigrali najvažniju ulogu u pokrštavanju ne isključuje i postojanje bizantskoga utjecaja. Naime, velik je broj kasnoantičkih crkava iz 5. i 6. stoljeća koje su obnovljene tijekom 9. stoljeća, što dokazuje franačko razumijevanje važnosti kontinuiteta kršćanstva.¹⁸ Upravo su zato rijetki kršćanski nalazi iz razdoblja prije kraja 8. stoljeća u grobnim kontekstima posebno zainteresirali arheološki svijet.¹⁹

Nadalje, usmjerenost Franačke i Bizanta na spas vlastitih država pogodovala je vladarima rubnih područja koji su pokušavali biti što neovisniji. U tome se posebno istaknuo hrvatski knez Trpimir koji nasljeđuje Mislava, a za kojega se odvija prijelaz s poganskoga načina pokapanja na kršćanski. On je otac najpoznatije dinastije ranohrvatske države koja je vladala do 11. stoljeća. Njega se naziva „milošću božjom knez Hrvata“, što je prvo spominjanje hrvatskoga imena u izvorima uopće. Isto tako, njegova darovnica spada u prvi hrvatski diplomatski spomenik, a potvrđuje splitskoj crkvi vlasništvo nad sv. Jurjom. Važno je spomenuti kako je u Rižinicama kod Solina pronađen najstariji natpis s imenom i titulom hrvatskoga vladara na oltarnoj pregradi koji spominje Trpimirovo ime i daje mu kneževsku titulu.²⁰

Trpimir je imao trojicu sinova: Mutimira, Petra i Zdeslava, ali na njegovo mjesto dolazi Domagoj koji nije iz dinastije Trpimirovića. Njegova je prijestolnica vjerojatno bio Knin. Otprilike je to vrijeme osnovana ninska biskupija pod čijom je jurisdikcijom hrvatski politički teritorij bio do 928. godine, kada je i ukinuta.²¹ Razdoblje njegove vladavine karakteriziraju sukobi Hrvata s Mlečanima na moru i njihove pomorske aktivnosti. Godine 865. Mlečani su, oporavljeni od naleta Arapa koji su ih prije četvrt stoljeća oslabili, napali Hrvatsku. Sukob je završio primirjem, što potvrđuje predaja talaca. Kako je Domagoj priznavao franačku vlast, 869. godine se s Ludovikom II. sukobio i s Arapima kod Barija koji je konačno osvojio i oslobodio od arapske vlasti 871. godine. U toj je bitci sudjelovalo i dubrovačko brodovlje, što

¹⁸ T. VEDRIŠ, 2015, 191-195.

¹⁹ M. PETRINEC, 2013, 193.

²⁰ Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 19-20.; F. ŠIŠIĆ, 2004, 105-106.

²¹ F. ŠIŠIĆ, 2004, 109.

označava prvi doticaj Dubrovnika s hrvatskom državom, a ujedno i općenito priznavanje hrvatskih pomorskih snaga.²² Nakon Ludovikove smrti došlo je do sukoba između Karolinga i talijanske aristokracije oko talijanske baštine u koju je spadala i Hrvatska. U sukob se uključio Domagoj te je zaratio s Francima napadajući Umag, Sipar, Novigrad i Rovinj. Venecija, u strahu zbog Domagojevoga napredovanja, priklonila se Francima te natjerala Domagoja da zatraži primirje. Usprkos primirju, hrvatska je flota i dalje prijetila Veneciji.²³ Do smrti kneza Domagoja, kojega mletački kroničari nazivaju „najgorim knezom Slavena“, primirje s Mlečanima nije postignuto.²⁴

Dinastija Trpimirovića ponovno stupa na hrvatsku povijesnu scenu dolaskom Trpimirova sina Zdeslava na vlast 878. godine, a zahvaljujući bizantskoj potpori. Nakon toga, Bizant je kako bi vezao dalmatinske gradove od njih tražio danak koji su ranije davali namjesniku u Zadru. Međutim, Hrvatima koji su se tek oslobodili od franačke prevlasti nije odgovarao takav sustav u kojemu opet nisu slobodni, već su pod Bizantom, pa su skovali urotu i svrgnuli kneza Zdeslava.²⁵

Ivan Đakon u svojoj kronici spominje kako je Zdeslava ubio neki Branimir, čije nam podrijetlo nije poznato, i zamijenio ga na kneževskom prijestolju 879. godine. Nakon dolaska na vlast zamolio je papu Ivana VIII. za blagoslov, koji je brzo i dobio. U pismu ga papa naziva *dilectus filius*, odnosno svojim voljenim sinom, te ga blagoslivlja sa cijelim njegovim narodom, što je od iznimne važnosti jer se često tumačilo kao svojevrsno „međunarodno priznanje“ Hrvatske. O Branimirovoj prisutnosti u Ravnim kotarima i unutrašnjosti Hrvatske svjedoči najveći broj epigrafskih spomenika ikada pronađenih o nekom hrvatskom vladaru.²⁶ Ovaj slavni knez Hrvata, kako ga se naziva u natpisu iz Šopota kod Benkovca, sukobio se s Mlečanima koji su bili nezadovoljni hrvatskom samostalnošću, što je rezultiralo porazom Mlečana i plaćanjem danka Hrvatima i Neretljanima za plovidbu njihovom obalom.²⁷ Godine 888. umro je Karlo Debeli – posljednji car cjelokupnoga Franačkog Carstva, što je omogućilo Branimiru postupno kretanje prema potpunoj neovisnosti hrvatske kneževine. Iste godine nastaje epigrafski spomenik pronađen u Gornjem Muću koji spominje ime kneza Branimira, što potencijalno potvrđuje spomenutu neovisnost. U Branimirovo se vrijeme odvijala i crkvena reforma, pri

²² Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 20-21.

²³ N. BUDAK, 2003, 84-85.

²⁴ Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 21.

²⁵ Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 21.

²⁶ N. BUDAK, 2003, 87-88.

²⁷ Ž. HOLJEVAC, T. MACAN, 2013, 22.

čemu je prekinuta veza između ninske biskupije i patrijarha u Carigradu. Također, težilo se ujedinjenju Crkve na hrvatsko-dalmatinskom području iz više razloga – Teodozije, prvi imenom poznati biskup, mogao je stvoriti temelje za daljnje širenje kršćanstva u unutrašnjost, a Branimir je u tome vidio mogućnost lakšeg osvajanja dalmatinskih gradova. Nakon Branimirove smrti, za koju se jedino sa sigurnošću može reći da se dogodila između 888. i 892. godine, hrvatsku kneževinu preuzima Trpimirov sin Muncimir.²⁸

Na samim počecima Muncimirove vladavine došlo je do ponovnoga sukoba između ninske i splitske biskupije oko prevlasti nad crkvom sv. Jurja. Naime, ona je teritorijalno spadala u ninsku biskupiju, ali ju je Mislav darovao splitskoj, što je Trpimir potvrdio u svojoj darovnici. Ninski je biskup tvrdio kako je Trpimir posjed sv. Jurja dao samo nadbiskupu Petru dok je bio živ, a ne čitavoj nadbiskupiji zauvijek. Usprkos tome, Muncimir je svojom darovnicom u kojoj spominje kako je ponovno došao na očevo prijestolje potvrdio prevlast nad crkvom splitskome nadbiskupu.²⁹ Muncimirovo je sjedište, kao i svih Trpimirovića, bilo oko Knina, što potvrđuje gradnja crkve u Uzdolju gdje je pronađen zabat oltarne pregrade s njegovim imenom. O snazi hrvatske kneževine govori i njezino uplitanje u bugarsko-bizantske sukobe oko vlasti u Srbiji. Muncimir je pružio sklonište srpskim pretendentima koje je ujedno i postalo bazom za njihove vojne potrebe. Posljednji spomen njegovoga imena zabilježen je u izvorima 895. godine pa se smatra kako tada umire. Nažalost, nakon njegove smrti slijede dva desetljeća o kojima ne znamo gotovo ništa. Neki smatraju kako ga nasljeđuje Višeslav čija je krstionica pronađena u 20. stoljeću u Veneciji, ali to zasad nije potvrđeno pa se i dalje Tomislav uzima kao njegov nasljednik. Muncimirovom smrću završava doba hrvatskih kneževa, a započinje doba hrvatskih kraljeva koje je trajalo do 1102. godine kada na vlast dolazi prvi ugarsko-hrvatski kralj Koloman.³⁰

²⁸ N. BUDAK, 2003, 88.

²⁹ F. ŠIŠIĆ, 2004, 126.

³⁰ N. BUDAK, 2003, 90.

3. POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Razvitak nacionalne arheologije u Dalmaciji seže u 19. stoljeće, a usko se veže uz istraživanja arheologa amatera fra Luje Maruna. Upravo on započinje pionirska istraživanja starohrvatskih grobalja 1885. godine u okolici Knina. Na Kapitolu pokraj Knina otkrio je ostatke trobrodne bazilike i dvije kamene ploče s urezanim natpisom Svetoslav i Držislav kao *dux Hroatorum*.³¹ Iste godine, zahvaljujući brojnim drugim nalazima pronađenima u Biskupiji i Kapitolu pokraj Knina, osnovano je *Kninsko starinarsko društvo* čiji je predsjednik postao Marun, a koje je kasnije preimenovano u *Hrvatsko starinarsko društvo* kako bi se istraživanja mogla nastaviti.³² Svoju je istraživačku djelatnost Marun proširio na tlo sjeverne Dalmacije, obuhvaćajući jugoistok Bukovice i Ravne kotare.³³ Otkrio je desetak starokršćanskih i preko trideset srednjovjekovnih crkava.³⁴ Prilikom svojih istraživanja zaključio je kako nalazi iz grobova ne potječu iz istih horizonata te je podijelio starohrvatska groblja s grobovima u ravno, kako ih on naziva, na groblja iz *hrvatske nezabožачke dobi i groblja iz doba hrvatske samovladine*.³⁵ Iako je Marunov doprinos hrvatskoj nacionalnoj arheologiji velik, suvremeni arheolozi mu zamjeraju to što nije vodio potrebnu dokumentaciju, niti je objavljivao radove zbog čega se i dandanas u muzeju nalaze spomenici pronađeni u starohrvatskim grobljima čiji kontekst nije pobliže objašnjen.³⁶ Ipak, nastojao je voditi terensku dokumentaciju s opisima zatečenoga stanja lokaliteta i nalazima. Također, sačuvani su dijelovi njegovoga dnevnika u kojemu je pisao o pojedinim lokalitetima, nazvan *Starinarskim dnevnikom*, pa su neke informacije ipak zapisane.³⁷

Fra Lujo Marun u početku je surađivao s don Franom Bulićem, ali je zbog međusobnih razilaženja u razmišljanjima došlo do sukoba i prekida međusobne suradnje. Kao opreku *Kninskom starinarskom društvu* Bulić osniva društvo *Bihać* koje se ograničilo na djelatnost na splitskome području.³⁸ Nažalost, ni ovdje se nisu provodila stručna istraživanja pa su podatci o lokalitetima i nalazima uglavnom nepoznati.³⁹

³¹ D. VRSALOVIĆ, 2013, 3-4.

³² M. PETRINEC, 2009, 5.

³³ D. JELOVINA, 1976, 5.

³⁴ M. ZEKAN, 2008, 20-21.

³⁵ M. PETRINEC, 2009, 8.

³⁶ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 15.

³⁷ M. ZEKAN, 2008, 16-18.

³⁸ M. PETRINEC, 2009, 6.

³⁹ M. PETRINEC, 2009, 6.

Prvome valu istraživanja starohrvatske povijesti pripada i don Luka Jelić koji je istraživao sjeverozapadni dio Ravnih kotara, posebno Biograd na Moru i Nin.⁴⁰ Zahvaljujući slučajnome nalazu oltarne grede kod crkve sv. Mihovila u Ninu, provodio je istraživanja na istome od 1907. do 1910. godine. Važno je spomenuti kako je on, osim manjih sondažnih istraživanja, proveo sistematsko istraživanje oko crkve sv. Križa u Ninu, čije je rezultate objavio u knjigama *Spomenici grada Nina* i *Dvorska kapela Sv. Križa u Ninu*.⁴¹

Nakon početka Prvoga svjetskog rata, a ujedno i između dva svjetska rata, istraživanja su gotovo u potpunosti zamrla. Međutim, i u tom razdoblju nemira *Hrvatsko starinarsko društvo* i društvo *Bihać* nastavila su svoju arheološku djelatnost. Tada nastaju kvalitetniji članci u časopisima i dnevnicima, a ujedno i prve sinteze, što nam pokazuje da je došlo do nekoga napretka u arheologiji toga vremena.⁴²

Najistaknutija ličnost 30-ih godina 20. stoljeća jest Ljubo Karaman koji je preuzeo voditeljsko mjesto konzervatorskog ureda nakon don Frane Bulića. Glavni je konzervator za čitavu Dalmaciju.⁴³ Usko je vezan uz Luju Maruna i Hrvatsko starinarsko društvo s kojima surađuje prilikom arheoloških istraživanja. Zahvaljujući njegovu djelovanju Višeslavova krstionica vratila se u Hrvatsku. Pristupa nalazima i lokalitetima s velikom ozbiljnošću, što se može vidjeti po njegovim analizama.⁴⁴ Provodio je sustavna arheološka istraživanja na grobljima u Solinu te je objavio prvu sintezu starohrvatskih grobalja u monografiji *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*.⁴⁵ Kao posebno važni lokaliteti istaknula su se dva starohrvatska groblja, u Mravincima i na Majdanu. Naime, riječ je o prvim pravim znanstveno istraženim starohrvatskim grobljima, usprkos činjenici da Karaman nije bio arheolog. Nadovezavši se na Marunovu podjelu starohrvatskih grobalja, ponudio je kronološke odrednice istih. Podijelio ih je na kosturne grobove iz vremena prije pokrštenja (8. stoljeće), groblja i grobove dvaju prvih kršćanskih stoljeća (9. i 10. stoljeće) i na starohrvatske grobove nakon godine 1000.⁴⁶ Objavio je dvije publikacije – *Starohrvatsko groblje na Majdanu kod Solina* i *Starohrvatska groblja*, koje su i danas nezaobilazne za proučavanje, kako predmetnih grobalja, tako i starohrvatskih grobalja općenito.⁴⁷

⁴⁰ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 16.

⁴¹ D. VRSALOVIĆ, 2013, 15-16.

⁴² D. VRSALOVIĆ, 2013, 21.

⁴³ M. ZEKAN, 2009, 254.

⁴⁴ M. ZEKAN, 2009, 256-258.

⁴⁵ D. JELOVINA, 1976, 5.

⁴⁶ M. PETRINEC, 2009, 8.

⁴⁷ M. ZEKAN, 2009, 258-259.; D. VRSALOVIĆ, 2013, 27.

Tijekom 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća sustavnim su se istraživanjima bavili Dasen Vrsalović, koji je prvih sto godina istraživanja sumirao u jednoj knjizi, te Dušan Jelovina.⁴⁸ Naime, Jelovina je dao širi prikaz starohrvatskih grobalja u svojoj monografiji o grobljima od Zrmanje do Cetine, u kojoj je velik dio posvetio sitnoj građi i podijelio groblja na kosturna groblja bez crkava (kraj 7. do prvih desetljeća 9. stoljeća), groblja s kršćanskim načinom pokapanja uz crkve (9. do 11. stoljeće) i na kasnosrednjovjekovna groblja (12. do 15. stoljeće).⁴⁹

U ovome će se radu posebna pažnja posvetiti lokalitetima na području sjeverne i srednje Dalmacije za čiji su pronalazak i istraživanje zaslužni Arheološki muzej u Zadru, Filozofski fakultet u Zadru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološki odjel Muzeja grada Šibenika, a potom i Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zadru (kasnije Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru) te Konzervatorski odjeli u Zadru i Šibeniku.⁵⁰ Osoba koja je velik dio svoga radnog djelovanja posvetila nacionalnoj arheologiji sjeverne i srednje Dalmacije jest Janko Belošević. Njegov doprinos ovome dijelu arheologije je toliko velik da je i danas neizostavan dio svake monografije koja se bavi ranosrednjovjekovnim grobljima.⁵¹ Istraživao je starohrvatske nekropole kod Nina (Ždrijac i Materize) i Kašića (Maklinovo brdo), crkve u Ninu (sv. Ivan, sv. Križ) i Biogradu te je objavio nekoliko tipološki različitih metalnih nalaza iz Zadra, Nina, Ostrovice, Pirimatovca i brojne druge.⁵² Za ovu su temu posebno važne njegove dvije monografije, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu* iz 2007. godine i *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu u selu Kašiću kod Zadra* iz 2010. godine.⁵³ Prvi je istraživač koji je, zahvaljujući sustavnim istraživanjima, sa sigurnošću utvrdio postojanje paljevinskih grobalja i uvrstio ih u svoju podjelu. Smatrao je da su prvo postojali paljevinski grobovi iz 7. stoljeća, potom kosturna groblja s poganskim načinom pokapanja iz kraja 7. do početka 9. stoljeća, kosturna groblja na redove s karakterističnom dalmatinsko-hrvatskom kulturom od 9. do 11. stoljeća, istodobna groblja oko crkava i groblja razvijenoga srednjeg vijeka od 13. do 15. stoljeća.⁵⁴

Valjalo bi spomenuti i Zlatka Gunjaču, koji je doprinio istraživanju ranosrednjovjekovnih grobova u Šibeniku i okolici. Posebno su važni lokalitet kod sv. Lovre i Dubravice zbog pronalaska paljevinskih grobova. Naime, njihovim je istraživanjem zaključeno kako se na

⁴⁸ M. PETRINEC, 2009, 6.; D. VRSALOVIĆ, 2013, 80-81.

⁴⁹ M. PETRINEC, 2009, 8.

⁵⁰ J. BELOŠEVIĆ, 2010, 15-16.

⁵¹ M. PETRINEC, 2009, 6.

⁵² D. VRSALOVIĆ, 2013, 54-56.

⁵³ T. FABIJANIĆ, K.GUSAR, 2009, 11.

⁵⁴ M. PETRINEC, 2009, 8.

lokalitetima radi o vertikalnoj stratigrafiji pri čemu su incinerirani pokojnici ukapani prije inhumiranih.⁵⁵ U svojim je radovima ponudio podjelu starohrvatskih grobalja na paljevinska groblja (7. st.), groblja na redove (8. – 9. st.), groblja na redove 8. – 9. st. u sklopu grobalja s kontinuitetom te na groblja oko crkava s ranosrednjovjekovnim (uključivši fazu od 8. do 9. stoljeća) i kasnijim ukopom.⁵⁶

Kada je riječ o grobljima ranosrednjovjekovne hrvatske države, treba spomenuti i Maju Petrinec, koja je 2009. godine objelodanila sve dotad poznato o grobljima od 8. do 11. stoljeća. U zadnje se vrijeme dosta relevantnom uzima njezina podjela na paljevinska groblja, groblja na redove s poganskim osobinama pokapanja, groblja na redove s poganskim i kršćanskim osobinama, groblja na redove s kršćanskim osobinama pokapanja i na groblja s pokapanjem uz crkve.⁵⁷

⁵⁵ T. SEKELJ IVANČAN, T. TKALČEC, 2006, 172-173.

⁵⁶ M. PETRINEC, 2009, 9.

⁵⁷ M. PETRINEC, 2009, 10.

4. OPĆE OSOBINE GROBALJA

Prilikom istraživanja najranijega horizonta dalmatinsko-hrvatske kulture otkrivene su neke njegove karakteristike. Tako je zaključeno da su postojala dva načina pokapanja, incineracijski i inhumacijski. Incineracija je korištena dok su običaji pokapanja Hrvata bili izrazito poganski, a zahvaljujući lokalitetu Vinkovci – Duga ulica 99, na kojemu je vršena C14 analiza, takav tip grobova je datiran u kraj 7. i početak 8. stoljeća.⁵⁸ Prvi val inhumacijskih nekropola, odnosno rani horizont starohrvatskih nekropola, okvirno se datira od sredine 7. do prve polovice 9. stoljeća. Tada se ukapalo u groblja na redove s grobnim prilozima, što ukazuje na to da se kristijanizacija Hrvata u to vrijeme još nije dogodila. Naime, dolaskom kršćanstva grobni prilozima se više ne koriste jer je to bila jedna od karakteristika poganstva.⁵⁹ Groblja su, baš kao i naselja, bila smještena na povišenim teritorijima kako bi se dobro sačuvala od poplava i eventualnih napada. Grobovi su se nizali u relativno pravilnim redovima u smjeru zapad-istok, uz moguće otklone zbog nepravilne konfiguracije terena. Postojalo je nekoliko vrsta istih – grobovi u običnim zemljanim rakama, grobovi u običnim zemljanim rakama uz upotrebu kamena, grobovi u udubljenoj prirodnoj litici, sa suhozidnim ogradama od lomljenog kamena, s kamenom grobnom arhitekturom, ukopi u primitivnim drvenim ljesovima i sarkofazima.⁶⁰ Uglavnom je riječ o pojedinačnim ukopima, ponekad dvojnim ili trojnim, u ispruženom položaju, a s rukama uz tijelo. Pokojnici su pokapani s prigodnim grobnim nalazima, tj. predmetima nakitnoga karaktera koji su se već nalazili na pokojniku. Najčešće se pronalazilo naušnice različitih oblika i dimenzija, a neke od njih su obične karičice, jednojagodne, dvojagodne, trojagodne, zvjezdolike i s karičice. Potom su se nalazile ogrlice (đerdani), dijademe, aplikе, privjesci i prstenje.⁶¹ Za razumijevanje grobova s poganskim načinom pokapanja puno su važniji grobni prilozima jer se vezuju uz običaje pokapanja. Kako je spomenuto, dolaskom kršćanstva grobni prilozima se smanjuju, a od sredine i druge polovice 9. stoljeća u potpunosti nestaju. U grobne priloge spadaju oružje, keramičke posude, šila, češljevi, stakleni predmeti, kresiva i brojni drugi.⁶²

⁵⁸ T. SEKELJ-IVANČAN, T. TKALČEC, 2006, 193.

⁵⁹ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 103-107.

⁶⁰ M. PETRINEC, 2009, 107.

⁶¹ D. JELOVINA, 1976, 41-42.

⁶² J. BELOŠEVIĆ, 1976, 306.

Sve dosad rečeno ukazuje na to kako kršćanski predmeti u grobljima ranoga horizonta ne bi trebali postojati, ali, iako rijetki, pronađeni su u nekoliko nekropola o kojima će u nastavku biti riječ pa samim time predstavljaju kontroverzu. Brojni istraživači pokušali su objasniti porijeklo tih nalaza i razlog njihova pronalaska u grobnom kontekstu. Janko Belošević smatra da dolaze posredstvom Bizanta i Franačke i da čine import pristigao zahvaljujući trgovini te da nužno ne predstavljaju početak kristijanizacije. Kasniji nalazi, poput kadionice iz Stare Vrlike, kamenih spomenika s uklesanim franačkim imenima svećenika, dva relikvijara iz Nina itd., pronađeni izvan grobnih cjelina i u okolici crkava označavaju sigurnu kristijanizaciju.⁶³

⁶³ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 118-129.

5. PRETPOSTAVLJENI KRŠĆANSKI NALAZI

Teško je precizno definirati kada nastaju groblja s poganskim karakteristikama pokapanja. Naime, donju granicu njihova nastanka možemo postaviti u 8. stoljeće, ostavljajući mogućnost da nije riječ o samome početku stoljeća, već njegovoj sredini ili čak kraju. Također, zbog nedostatka arheoloških nalaza koji bi utvrdili da su grobovi stariji od posljednje trećine 8. stoljeća, dovodi se u pitanje i gornja granica zbog nerazmjera pisanih vrela i arheološki potvrđenih činjenica.⁶⁴

Postoje samo četiri lokaliteta za koje se smatra da imaju kršćanske elemente, a da dolaze iz konteksta grobova s poganskim karakteristikama pokapanja. Riječ je o lokalitetu Kašiću na položaju Maklinovo brdo, Ninu na položaju Ždrijac, Biskupiji Crkvini i u Glavicama kod Sinja.

5.1. Kašić – Maklinovo brdo

Kašić je smješten oko 15 km zračne linije od Zadra. Selo je zbog povoljnoga položaja naseljavano od prapovijesti pa sve do danas. Smatra se kako je na položaju današnje crkvice nekada bilo ilirsko naselje, ali to nije potvrđeno te se o njemu do budućih istraživanja ne može sa sigurnošću govoriti. Kod ovoga se nalazišta posebno trebaju istaknuti lokaliteti koji potvrđuju najstariju prisutnost Hrvata na obali i zaobalju Jadrana.⁶⁵ Arheološka su istraživanja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološkog muzeja u Zadru započela 1954. godine s reambulacijom terena, a trajala su do 1967. godine uz povremene prekidne, ovisno o financijskim sredstvima. Prilikom istraživanja pronađeno je sedam srednjovjekovnih lokaliteta s preko 1000 grobova.⁶⁶

Na položaju Maklinovo brdo otkrila se kosturna nekropola longitudinalnog tlorisa koja spada u jednu od najstarijih starohrvatskih nekropola ikada pronađenih.⁶⁷ Lokalno je stanovništvo dugi niz godina, usprkos čestim pronalascima kostiju i keramike, obrađivalo to područje i tako poprilično devastiralo nalazište. Istraživanja su pod patronatom Mate Suića započela 1955.

⁶⁴ A. ALAJBEG, 2014, 141.

⁶⁵ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 44.

⁶⁶ J. BELOŠEVIĆ, 2010, 25.

⁶⁷ A. ALAJBEG, 2014, 144.

godine, a trajala su do 1967. godine pri čemu su otkrivena 42 kosturna groba. Do 1967. smatralo se da je nekropola potpuno istražena, ali najnoviji nalazi slavenske posude, željeznoga noža i brončanoga jezička naveli su Janka Beloševića da istraživanja nastavi, što je rezultiralo pronalaskom novih 13 grobova.⁶⁸ Svi su grobovi bili kosturni, a utvrđeno je postojanje dva tipa: grobovi u jednostavnoj zemljanoj raci i grobovi s upotrebom kamena. Od 55 pronađenih, antropološkom je analizom utvrđeno postojanje 21 muškarca i 26 žena. Za ostale grobove utvrđivanje spola nije bilo moguće zbog prevelike uništenosti.⁶⁹ Većina grobova sadržavala je priloge: keramiku, željeznu strijelu, ostruge s garniturom za zakopčavanje, željezna šila, britve, alke, predice, kresiva te nalaze: karičice, prstenje, torkves, đerdane, privjesak, jezičke i brojne druge.⁷⁰

Od nakitnih predmeta posebnu je pažnju privukao nalaz dva prstena iz groba 40 i 41 od srebrnog lima s prikazom kristograma te prsten iz groba 53 s rombičnim proširenjem i ugraviranim grčkim križem (Slika 1. i 2.). Sva tri prstena, kao i ostali pronađeni, imaju ista tehnološko-tipološka obilježja karakteristična za groblja 8. i prve polovice 9. stoljeća. Naime, izrađeni su od raskucanoga srebrnog lima s ukrasima puncom ili gravurom.⁷¹ Smatra se kako su u Kašić dospjeli kao trgovačka roba iz Bizanta te kako ne mogu potvrditi kristijanizaciju Hrvata, već samo predstavljaju nakitni predmet s kršćanskom simbolikom.⁷² Da ovakvi nalazi nisu rijetkost u starohrvatskim grobovima, potvrđuju i nalazi na nekropolama Būkel i Kalaja Dalmaces u Albaniji, u grobovima nekadašnje velikomoravske kulture u Mađarskoj i u grobovima komanske kulture, s kojima vučemo paralele.⁷³

⁶⁸ J. BELOŠEVIĆ, 2010, 28-30.

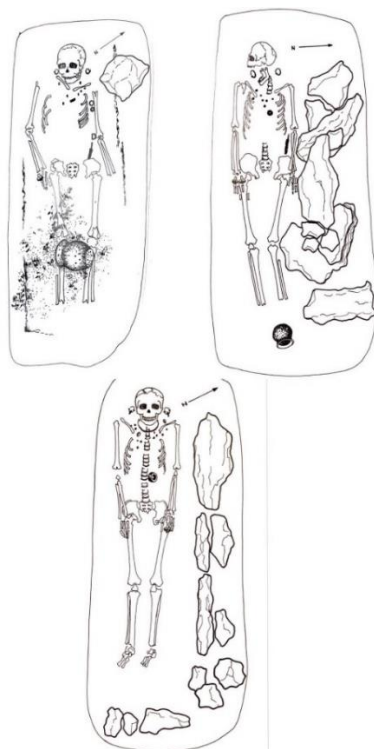
⁶⁹ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 45-46.

⁷⁰ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 45-46.

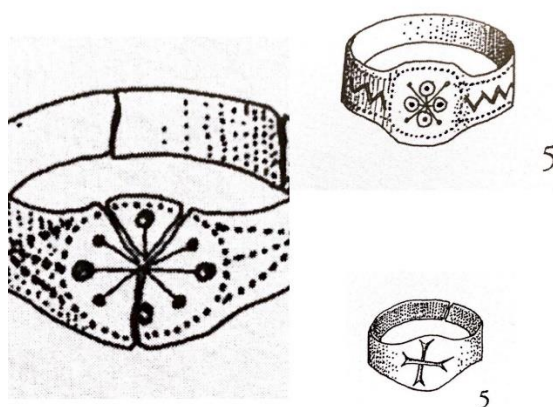
⁷¹ J. BELOŠEVIĆ, 2010, 78.

⁷² J. BELOŠEVIĆ, 1998, 109.

⁷³ J. BELOŠEVIĆ, 2010, 79-80.

Slika 1: Grobovi 40, 41 i 53 (J. BELOŠEVIĆ, 2010, 212., 213., 217.)

Slika 2: Prstenje iz grobova 40, 41 i 53 s križem (J. BELOŠEVIĆ, 2010, 225., 226., 229.)

Grobovi u kojima je pronađeno prstenje su podijeljeni u nekoliko skupina. U središtu se izdvojila skupina grobova obilježena nedostatkom predmeta nakon posljednje trećine 8. stoljeća. Radi se o 24 groba koji su omeđeni grobovima 5, 20, 41 i 31. Međutim, nalazi pronađeni u ovom dijelu nisu mijenjani od početka njihove upotrebe pa sve do druge polovice 9. stoljeća, zbog čega nam ne pomažu u određivanju gornje granice grobalja. Osim pronalaska određenih nalaza koji bi mogli odrediti dataciju, od pomoći može biti i nedostatak nalaza u istima. Naime, na ovome su lokalitetu pronađena četiri groba za čije se nalaze sa sigurnošću

može utvrditi da su mlađi od posljednje trećine 8. stoljeća – grob broj 21, 52, već spomenuti grob 53 i 55. Tu su nam dataciju omogućile naušnice grozdolikoga tipa iz grobova 21 i 53 koje su na drugim dalmatinskim grobljima datirane novcem Konstantina V. i Lava IV. te Lotara I., karolinške ostruge iz groba 52 te avarski pojasni jezičac iz groba 55.⁷⁴

5.2. Nin – Ždrijac

Grad Nin se nalazi oko 15 km sjeverozapadno od Zadra. Nastao je na prapovijesnome sprudu, a od tada se i naseljava. Svoj vrhunac doživljava u ranome srednjem vijeku kada postaje središtem novopriznate hrvatske države. Na položaju Ždrijac, nekoliko kilometara zračne udaljenosti od Nina, otkrivena je najveća starohrvatska nekropola s 337 grobova. Smještena je na pjeskovitu terenu koji se konstantnim obrađivanjem, a i djelovanjem abrazije, postepeno snižavao i otkrivao grobove.⁷⁵

Lokalitet se dugo vremena obrađivao u svrhu vinogradarstva, zbog čega je bio zanemaren unatoč povremenim pronalascima grobova i sporadičnih nalaza. Arheološka su istraživanja započela 1967. godine zahvaljujući Zdenku Brusiću koji je vidio nekoliko površinskih grobova i dojavio njihovo postajanje. Nakon probne sonde kojom je potvrđeno postojanje grobova započeta su sustavna istraživanja predvođena Jankom Beloševićem, a trajala su od 1969. do 1977. godine. Istraživanja su provođena suvremenim metodama uz upotrebu geodetske i tehničke opreme, a sve je bilo popraćeno i fotografskom dokumentacijom. U šest kampanja, osim starohrvatskih grobova pronađeni su i ilirski, a otkriveno je postojanje dvije istovremene nekropole, veće zapadne i manje istočne.⁷⁶ Ipak, smatra se kako zapadna nekropola nastaje nešto ranije od istočne. Naime, prema Anti Alajbegu može se odrediti ishodišna točka nastanka groblja sa 75 grobova čiji nalazi se ne mogu datirati nakon posljednje trećine 8. stoljeća. Kaže kako je širenje groblja na istok vjerojatno uvjetovano popunjavanjem čitavoga ishodišnog dijela. Prema tome, istočna nekropola se može datirati u vrijeme karolinške prevlasti, tj. u kraj 8. i početak 9. stoljeća.⁷⁷

⁷⁴ A. ALAJBEG, 2014, 147-162.

⁷⁵ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 22-23.

⁷⁶ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 23-24.

⁷⁷ A. ALAJBEG, 2014, 149-152.

Svi su grobovi kosturni, uglavnom pojedinačni, uz poneke dvojne i trojne ukope. Pokojnici su položeni na leđa s orijentacijom istok-zapad. Četiri su tipa grobova i inače karakteristična za to vrijeme u kojima su se pokapali: grobovi u zemljanoj raci, grobovi u zemljanoj raci s djelomičnom uporabom kamena, grobovi s kamenom grobnom arhitekturom i grobovi u drvenim ljesovima spojeni masivnim željeznim čavlima.⁷⁸

U velikom su broju grobova pronađeni prilozi: noževi, karolinški mač, ostruge, keramika, dvije staklene posude, puževe kućice, posude od jelenjih parožaka, te nalazi: s karičice, grozdolike i zvjezdolike naušnice, prstenje s rombičnim proširenjem i ukrasom pentagrama ili raznih kršćanskih simbola, ogrlice, brončani lijevani medaljon, križić u svojstvu aplike i jedan torkves.⁷⁹

Grob označen brojem 216 od posebne je važnosti za kršćansku tematiku (Slika 3.). Naime, u zemljanoj raci ovalnoga oblika s jednim kamenom ispod glave pokojnice pronađen je medaljon za čiji se prikaz smatra da predstavlja Sveto Trojstvo (Slika 4.). Riječ je o brončanome medaljonu elipsoidnoga oblika izrađenom u tehnici lijevanja s ušicom i alkom za vješanje.⁸⁰ Okvir mu je rebrasti, a u središtu se nalazi prikaz dva ili tri (?) heraldički prikazana ljudska lika koji se drže jedna za drugu.⁸¹ Teoriju o tome da likovi predstavljaju tri podjednako važne osobe (Sveto Trojstvo) donio je Ante Milošević. Naime, smatrao je kako je medaljon na naše prostore došao posredstvom Franačke, zahvaljujući kojoj su se Hrvati kristijanizirali, a ona je u to vrijeme posebno štovala Sveto Trojstvo.⁸² Također, na temelju stilskih obilježja zaključeno je kako medaljon najvjerojatnije potječe iz zapadno-europskih radionica, što potvrđuje teoriju o franačkom podrijetlu medaljona, a ujedno i velik karolinški utjecaj na tom području Dalmacije. Slični nalazi zasad nigdje nisu pronađeni.⁸³

⁷⁸ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 24.

⁷⁹ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 26-27.

⁸⁰ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 93.

⁸¹ M. PETRINEC, 2013, 198.

⁸² J. BELOŠEVIĆ, 2007, 269-270.

⁸³ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 93.

Slika 3: Grob 216 (J. BELOŠEVIĆ, 2007, 95.); Slika 4: Medaljon s prikazom Svetog Trojstva (J. BELOŠEVIĆ, 2007, 493.)

Također, u zemljanoj raci ovalnoga oblika groba 324 s djelomičnom upotrebom kamena koji su se nalazili s lijeve strane dječjeg kostura, uz brojne druge nalaze, pronađen je lijevani brončani i pozlaćeni jednokraki križić (Slika 5. i 6.).⁸⁴ Na svakome je kraku prikazan ljudski lik s očima, nosom, kosom i stiliziranim tijelom u stavu adoranta.⁸⁵ U sredini križa se nalazi rozeta s prikazom ljudskih obrazina, stilski identičnima onima na krakovima. Na vrhu svakoga kraka se nalaze po dvije ušice s rupicama, a na središnjem dijelu po jedna rupica za koje se smatra da su služile za pričvršćivanje zakovicama, zbog čega bi križić trebao biti u svojstvu aplikacije.⁸⁶ Slijedom danih činjenica može se pretpostaviti kako križ potječe iz križolikih fibula ranoga karolinškoga razdoblja. Njegova prisutnost na grobljima koja uglavnom pripadaju horizontu s poganskim osobinama pokapanja, kao i u nekim drugim slučajevima kada se govori o dotičnim fibulama, može se povezati s početkom kristijanizacije. Takav je zaključak u skladu s povijesnim informacijama.⁸⁷ Janko Belošević smatra kako je križić karolinškoga podrijetla te ga datira u sam početak 9. stoljeća. Ovakav nalaz je jedinstven na čitavom prostoru jugoistočne Europe, a prvu analogiju s njim pronalazimo kod križeva u Mikulčicama u Moravskoj na čijim su krakovima prikazane ljudske maske, koje možda simbolički prikazuju Krista te kod križnih fibula najčešće pronađenih na prostoru Njemačke.⁸⁸ Oprečno Beloševićevom mišljenju, Ante Milošević smatra kako se predmetni nalaz primarno ne mora poistovjetiti s procesom kristijanizacije. Usporedivši nalaz s brojnim nalazima križolikih okova, od čega su najvažniji

⁸⁴ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 234.

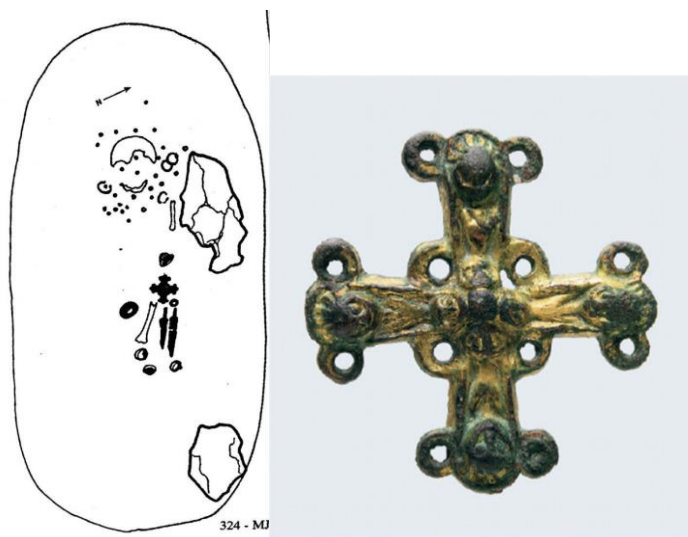
⁸⁵ M. PETRINEC, 2013, 197.

⁸⁶ J. BELOŠEVIĆ, 1980, 97-98.

⁸⁷ M. PETRINEC, 2013, 198.

⁸⁸ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 271.

oni u Mikulčicama i Kováry-Budeču, zaključio je da i ovaj nalaz najvjerojatnije pripada konjskoj ormi iz kraja 7. i početka 8. stoljeća, tj. vremenu pretkršćanskog horizonta. Smatra da ljudske obrazine prikazuju neko staroslavensko božanstvo. Iako nije siguran o kojem je božanstvu riječ, zahvaljujući pretpostavci da je riječ o dijelu konjske orme kaže da prikazuje *Svantevita*. Naime, u čast *Svantevita* se u vremenu pretkršćanstva organizirala proslava popraćena bijelim konjima, što je navelo Miloševića da pretpostavi štovanje toga božanstva u ovome slučaju. Također, u grobu 324 je pronađen i kalotasti predmet karakterističan za konjsku opremu toga razdoblja, što također ide u prilog Miloševićевой teoriji. On smatra da je križić sekundarno upotrijebljen u dječjem grobu i ne osporava da u tom slučaju vjerojatno predstavlja pokrštenog pojedinca. Dakle, prema Miloševiću ovaj nalaz ne dokazuje pokrštavanje Hrvata u karolinško vrijeme, već predstavlja dugotrajan proces prelaska Hrvata s poganskih običaja na kršćanstvo.⁸⁹

Slika 5: Grob 324 (J. BELOŠEVIĆ, 2007, 127.); Slika 6: Pozlaćeni jednokraki križić, tj. aplika (J. BELOŠEVIĆ, 2007, 495.)

5.3. Glavice kod Sinja

U zaseoku Poljaci, tj. u Glavicama kod Sinja smjestilo se starohrvatsko groblje koje je nastalo na povišenome terenu u svrhu zaštite od poplava. Arheološka su istraživanja započela 1996. godine, a kroz četiri kampanje su trajala do 2000. godine. Otkriveno je ukupno 78 grobova na pet različitih pozicija nastalih na minimalnoj udaljenosti. Smatra se kako je grobova bilo puno

⁸⁹ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 204-210.

više, ali su uništeni zbog stambenih i gospodarskih objekata. Nekropola je podijeljena u nekoliko slojeva od 7. do 9. stoljeća. U prvome su se sloju pokojnici spaljivali, što znači da je to nekropola nastala u vrijeme dolaska Hrvata, kada su običaji i dalje bili poganski. S vremenom su Hrvati u suživotu s autohtonim stanovništvom svoje običaje mijenjali pa su tako ukopi drugoga sloja postali kosturni s brojnim grobnim nalazima i priložima u običnoj zemljanoj raci, običnoj zemljanoj raci s djelomičnom upotrebom kamena i u drvenom lijesu. Treći sloj datira se u početak 9. stoljeća, a za njega je karakteristična kristijanizacija stanovništva koju potvrđujemo nalazima isključivo nakita i metalnih dijelova s odjeće.⁹⁰

Posebno su zanimljivi grobovi ovoga sloja s obložnicama na kojima se nalaze križevi. Naime, na dijelu donožnih ploča grobova i u jednome slučaju na uzglavnoj i donožnoj ploči groba pronađeni su urezani križevi s unutrašnje strane. Riječ je o grčkome, Andrijinom i malteškom križu koji su oblikovani na različite načine (Slika 7.). Posebna je zanimljivost ta što su u grobovima odraslih pokojnika križevi uglavnom grčki s istostraničnim trokutima na vrhu, a u dječjim grčki s grančicama koje se šire prema kraju. Kod ostalih križeva, kako je spomenuto, postoje varijacije oblika, ali nisu primijećene razlike karakteristične isključivo za dječje ili grobove odraslih.⁹¹

Slika 7: Urezani križevi na pločama grobova (M. PETRINEC, 2013, 199.)

Smatraju se sigurnim dokazom kršćanstva jer se uz njih nalaze i tipični nakitni predmeti karakteristični za to razdoblje (brončane grozdolike naušnice, ogrlice od staklenih perli te pozlačene i posrebrene perle). Budući da nigdje drugdje nisu pronađeni slični nalazi obložnica, također se smatraju i odlikom lokalnih običaja cetinskoga stanovništva, točnije stanovništva srednjeg toka rijeke Cetine. Osim u Glavicama takve su obložnice pronađene u ranosrednjovjekovnoj nekropoli u Vukovu potoku u Hrvacama te kasnosrednjovjekovnim

⁹⁰ M. PETRINEC, 2006, 4-15.

⁹¹ M. PETRINEC, 2002, 222-223.

nekropolama pod Borinovcem u Trilju, Lučanima na položaju Bare i u Turjacima na nalazištu Tripaluša.⁹²

5.4. Biskupija – Crkvina

Lokalitet Crkvina nalazi se u selu Biskupija na Kosovu polju, u neposrednoj blizini grada Knina. Smješten je između glavne prometnice Knin-Drniš i lokalne ceste prema selima Vidovići, Jelovina i Katići. Upravo je lokalna prometnica uzrokovala podjelu kompleksa Crkvine na sjeverni (Mala Crkvina) i južni dio (Velika Crkvina).⁹³ Počeci istraživanja lokaliteta sežu u vrijeme začetaka srednjovjekovne arheologije i sustavnih istraživanja uopće, tj. u vrijeme fra Luje Maruna. Budući da je Marun bio arheolog amater, učinio je neke propuste radi kojih su revizijska istraživanja lokaliteta provedena više puta. Nakon njega lokalitet su istraživali brojni veliki arheolozi, povjesničari, ali i povjesničari umjetnosti, poput Šime Ljubića, Karla Patscha, Frane Bulića, Ferde Šišića, Ljube Karamana, Stjepana Gunjače, Tomislava Marasovića te drugih mlađih autora.⁹⁴

Problematika je lokaliteta neslaganje oko datacije grobova i arhitekture nastalo kao posljedica nedostatka tehničke dokumentacije. Iz toga se razloga vode polemike oko toga koji od pronađenih grobova pripadaju kontekstu grobalja s poganskim načinom ukopa, a koji mlađem razdoblju s kršćanskim osobinama ukapanja. Zahvaljujući revizijskim istraživanjima situacija oko izgleda lokaliteta je prilično jasnija.⁹⁵

Sigurno je da horizontu najstarijih grobova pripadaju grobovi s drvenim ljesovima, zidane grobnice i sarkofag s hipokampima na dijelu Velike Crkvine te grobovi 88 i 125 na dijelu Male Crkvine. Zahvaljujući pronađenim nalazima oružja i konjske opreme iz razdoblja franačke vladavine omogućeno im je vremensko datiranje od kraja 8. stoljeća do prva dva desetljeća 9. stoljeća.⁹⁶ Upravo je taj horizont grobova od velike važnosti za tematiku ovoga rada. Naime, riječ je o grobovima elite, tj. visokom sloju društva koji su ukapani s netipičnim nalazima za poganski način pokapanja. Od nalaza se ističu skupocjeni predmeti s nalazima franačkog oružja

⁹² A. MILOŠEVIĆ, 1997, 121-122.

⁹³ A. JURČEVIĆ, 2016, 2.

⁹⁴ A. JURČEVIĆ, 2016, 16.

⁹⁵ A. JURČEVIĆ, 2016, 254.

⁹⁶ A. JURČEVIĆ, 2016, 254.

i konjske opreme koji su često ukrašeni križićima, što govori o procesu pokrštavanja prvo elitnoga dijela društva, a potom ostatka naroda. Isto tako, važno je naglasiti kako bogati nalazi iz pojedinih grobova uopće ne označavaju „poganske“ elemente, već su odraz visokoga statusa pokojnika u društvu.⁹⁷

U tome se sloju posebno istaknuo tzv. kameni sarkofag s hipokampima. Sarkofag je izrađen od antičkih spolija, tj. od rimskog arhitrava, a na njemu su očuvani reljefni motivi hipokampa, od kojih je riječi i potječe njegov naziv. Unutar njega je pronađena konjanička oprema s pozlaćenim ostrugama i opremom za zakopčavanje s ukrasima kršćanskih motiva, zlatnici Konstantina V. Koprornima i Lava IV. te drugi nalazi koji se do današnjih dana nisu očuvali (Slika 8). Na poklopcu su urezani motivi križa koji prema Anti Miloševiću slične kruni, čime potpomaže svoju teoriju da je unutar sarkofaga pokopan slavni hrvatski knez Branimir.⁹⁸ Naime, kada se utvrdilo da datacija novčića nije povezana s grobnim kontekstom u kojemu je sarkofag pronađen, glavna odrednica datacije postala je oprema karolinških ostruga koje Milošević datira prema tipološkim karakteristikama u 9. stoljeće i smatra ih predmetom lokalne proizvodnje. Osim ostruga, drugi element koji bi mogao potvrditi dataciju je sam sarkofag, zahvaljujući urezanom križiću. Naime, križevi s račvastim gornjim krajevima i trokrakim završecima prema Nikoli Jakšiću datiraju se u vrijeme vladavine kneza Branimira. S obzirom na sve navedeno, kao što je već rečeno, Milošević kaže kako je logično za pretpostaviti da je u sarkofagu ukopan upravo knez Branimir.⁹⁹

Suprotno tome, Ante Jurčević smatra da se taj grob, s obzirom na nalaze, može datirati između 820. i 830. godine, tj. u vrijeme intenzivnog pokrštavanja Hrvata, a samim time opovrgava teoriju da je u sarkofagu ukopan knez Branimir. On smatra da je riječ o knezu Borni ili nekome drugom članu elitnoga društva suvremenoga tome knezu.¹⁰⁰

⁹⁷ M. JARAK, 2019, 79.

⁹⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2009, 555.

⁹⁹ A. MILOŠEVIĆ, 2009, 560-566.

¹⁰⁰ A. JURČEVIĆ, 2016, 254.

Slika 8: Sarkofag s hipokampima i pozlaćene ostruge pronađene unutar njega (A. MILOŠEVIĆ, 2009, 559.-560.)

Daljnji tijek razvoja kompleksa Biskupije nije nam potpuno razjašnjen. Datiranje je nartekse dosta teško pa se najranije stavlja u kraj 9. stoljeća (nakon ukopa u sarkofag s hipokampom), a najkasnije u početak 11. stoljeća. Smatra se kako nakon nartekse nastaje bazilika. U 13. je stoljeću za vrijeme tartarske provale bazilika srušena, a na njezinim je ostacima podignuta nova jednobrodna građevina. U 13. i 14. stoljeću se i dalje oko crkve ukapa elitni sloj, što je razvidno iz pronalaska luksuznoga nakita. Nakon turskih osvajanja Biskupija je napuštena, a njezinim oslobađanjem doseljava se novo stanovništvo koje se ukapalo na Crkvini, pod novim nazivom, tj. grobljem sv. Luke.¹⁰¹

¹⁰¹ A. JURČEVIĆ, 2016, 255-257.

6. SIGURNI KRŠĆANSKI NALAZI

Iako se do mnogih saznanja o procesu kristijanizacije u ranome srednjem vijeku došlo kroz proučavanje grobnih nalaza, oni nisu jedini izvor podataka o tome dugotrajnom procesu. Primjerice, krajem 8. i tijekom 9. stoljeća, hrvatski teritorij ulazi u franačku interesnu sferu nakon čega njezini utjecaji dolaze do izražaja na području dalmatinskoga zaleđa, o čemu svjedoče liturgijski predmeti pronađeni na spomenutom prostoru, a koji datiraju iz toga razdoblja i ne spadaju u kontekst grobnih nalaza.¹⁰² Misionari i franački svećenici karolinškoga doba utječu na bogoslužje, ali i na cjelokupan crkveni inventar, što je vidljivo iz brojnih pronađenih nalaza sa svojstvenim motivima, značajnih za razumijevanje konteksta kristijanizacije i neminovne umjetničke vrijednosti.¹⁰³ Nekoliko je individualnih artefakata nađenih izvan grobnog konteksta koji su utjecali na našu spoznaju o širenju kršćanstva za koje se sa sigurnošću može reći da su iz vremena kada su Hrvati već prihvatili kršćanstvo.¹⁰⁴ Radi se o pojasnom jezičku iz Gornjih Vrbljana, kadionici iz Stare Vrlike, relikvijaru sv. Marcele, Ambroza i Asela, relikvijaru nepoznatog sveca i Višeslavovoj krstionici o kojima će biti riječ u nastavku rada.

6.1. Pojasni jezičac iz Gornjih Vrbljana

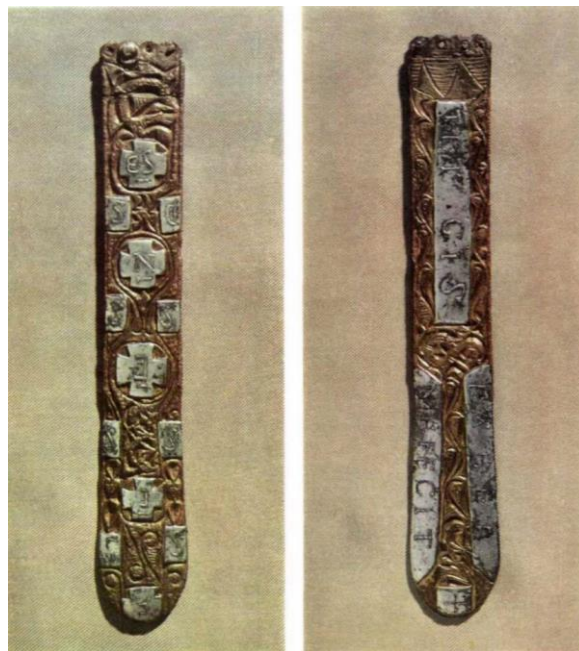
Prije svega, dotaknut ćemo se jednoga važnog i rijetkog nalaza koji ne potječe s prostora Dalmatinske Hrvatske pa izlazi iz okvira zadane teme, ali je neizostavan za razumijevanje procesa kristijanizacije. Riječ je o pojasnome jezičku koji je pronađen u Gornjim Vrbljanima u blizini rijeke Sane (Slika 9.). Jezičak je od legure bakra s pozlatom na vatri. Dužina mu je 16 cm, a širina 2,1-2,4 cm. S prednje su mu strane medaljoni u kojima se nalaze križevi i bočna pravokutna polja. Sve je izvedeno ukivanjem srebrnih ploča na kojima su aplicirani natpisi. Sa stražnje strane koristila se ista tehnika ukivanja u obliku pravokutnika. Sva su slova prvo ugravirana, a potom je u njih umetana srebrna žica. Na završetku jezička iskovana je srebrna pločica s križem rađenim tehnikom ukivanja. Sam je jezičak rađen tehnikom rovašenja. Na tri

¹⁰² M. PETRINEC, 2013, 193.

¹⁰³ A. MILOŠEVIĆ, 2000, 110.

¹⁰⁴ M. PETRINEC, 2013, 193.

mjesta s prednje strane krasi ga ukras životinjskoga prepleta, a ostatak je ukrašen biljnim i geometrijskim motivima.¹⁰⁵ Natpis mu je izveden s obje strane na srebrnim pločicama. S jedne je strane zapisan latinski natpis *S(AN)C(TU)S S(AN)C(TU)S S(ANT)C(TU)S D(OMI)N(U)S D(EU)S S(A)B(AOTH)*, što je zapravo odraz klicanja sv. Trojstvu. S druge je strane urezan natpis *TETGIS FABER ME FECIT*, što nam govori o tome da je jezičak izradio kovač Tetgis.¹⁰⁶ Datira se u drugu polovicu 8. stoljeća, a smatra se da ga je koristila neka crkvena ličnost, tj. misionar oko 800. godine. Nalaz je očiti pokazatelj kristijanizacije, ali ne zna se na koji je način dospio u Gornje Vrbljane. Zdenko Vinski, koji je sudjelovao u pronalasku jezička smatra kako je ista grupa misionara koja je ostavila kadionicu, o kojoj će u daljnjem tekstu biti riječ, prodrla do rijeke Sane sa ciljem pokrštavanja. Tom se razmišljanju priklonio i Janko Belošević¹⁰⁷ Ante Milošević kaže kako je moguće da se na mjestu kastruma na Sani nalazila vojna utvrda s karolinškom posadom koja je nadzirala i povezivala Panoniju sa srednjom Dalmacijom te da je jezičak na taj način dospio do izvora Sane.¹⁰⁸

Slika 9: Pojasni jezičak iz Gornjih Vrbljana (Z. VINSKI, 1978, 209.)

¹⁰⁵ Z. VINSKI, 1978, 144.

¹⁰⁶ A. MILOŠEVIĆ, 2000, 14.

¹⁰⁷ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 129.

¹⁰⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2000, 14.

6.2. Kadionica iz Stare Vrlike

Zahvaljujući prirodnim pogodnostima, kao što su raznolika konfiguracija tla i prisutnost vode, prostor oko rijeke Cetine nastanjivan je od prapovijesti. Naziv se Cetina prvi put spominje u djelu Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio* u 10. stoljeću kao županija, ali i kao rijeka.¹⁰⁹

Kadionica pronađena u blizini izvora rijeke jedinstveni je primjer liturgijskoga pribora karolinške umjetnosti (Slika 10.). Slučajni je nalaz čija je točna lokacija pronalaska nepoznata, ali se smatra grobnim nalazom oko crkve sv. Spasa.¹¹⁰ Liješana je u srebru s djelomičnom pozlatom te je najvjerojatnije nastala sredinom 8. stoljeća, dok je na prostor Dalmacije stigla nakon 800. godine prigodom pokrštavanja Hrvata.¹¹¹ Janko Belošević smatra kako je u Dalmatinsku Zagoru mogla stići jedino preko Karolinga.¹¹²

Slika 10: Kadionca iz Stare Vrlike (K.VINSKI GASPARINI, 1958, 97.)

¹⁰⁹ D. JELOVINA, 1990, 31.

¹¹⁰ D. JELOVINA, 1990, 46.

¹¹¹ D. JELOVINA, 1987, 27.

¹¹² J. BELOŠEVIĆ, 1998, 118.

Sam oblik kadionice je u karolinško vrijeme bio itekako uobičajen. Ornament izrađen tehnikama pozlate, rovašenja i niela kao ukras upotpunjuje izgled poznate Cetinske kadionice. Sastoji se od jajolike zdjelice konkavnog podnožja s umetnutom bakrenom podlogom i tri pričvršćena lanca spojena u čvor s kukom kako bi se mogla objesiti. Bočne plohe čvora su pozlaćene, a on sam je lijevan u srebru. Krakovi čvora završavaju pojednostavljenom glavom fantastične životinje istaknutih očiju. Rubovi zdjelice i podnožja imaju pozlaćenu oplatu od iskucanog bakra. Ukras na zdjelici je podijeljen u tri pojasa pa tako gornji pojas sadrži dva reda rombičnih polja te je pozlaćen skupa sa zrnatim prudom. Srednji pojas krase četiri polukružne arkade povezane poprečnim trakama, dok se onaj pri dnu zdjelice sastoji od naizmjeničnih trokuta. Motiv cvijeta rađen tehnikom niela smješten je u trokutastim poljima između arkada. Podnožje je kadionice isto tako podijeljeno u tri pojasa te srednji pojas nije ornamentiran.¹¹³

U literaturi je česta usporedba predmetne kadionice s Tasilovim kaležem iz Kresmünstera u Austriji, koji je njezin suvremenik, s obzirom na to da je smješten u razdoblje od oko 768. do 778. godine.¹¹⁴ Upravo natpis na kaležu o vremenu iz kojega potječe, točnije kada je Karlo Veliki svrgnuo Tasila, olakšava datiranje kadionice. Oba ukrasa imaju motive arkade, zdjelicu s čvorom i jajolik oblik, a sličnost se očituje i u tehnici ukrašavanja dubokim rovašenjem.¹¹⁵ Ipak, u geometrijskim motivima koji krase Tasilov kalež jasno je vidljiv anglosaksonski utjecaj, što pravi distinkciju u odnosu na kadionicu iz Stare Vrlike, na čije je ukrasne motive utjecala umjetnost seobe naroda sve od područja Italije, preko srednjega Podunavlja pa do Rajne. Kadionica kao liturgijski predmet nije samo prikaz ondašnje crkvene umjetnosti, već zamjenjuje i nadomješta nedostatak pisanih povijesnih dokaza o djelovanju franačkih svećenika i karolinških misionara u dalmatinskome kraju tijekom pokršćavanja stanovništva. Kao što je već ranije rečeno, kadionica je pronađena na izvoru rijeke Cetine, na mjestu gdje je nekoć bila stara Vrlika. No, zanimljivo je da se ondje danas nalaze ruševine crkve sv. Spasa. Prema Janku Beloševiću ta je crkva korištena kao baza pa su franački misionari krajem 8. ili početkom 9. stoljeća kadionicu s razlogom upravo tamo donijeli. Postoji nekoliko teorija koje pokušavaju crkvu sv. Spasa kronološki i tipološki odrediti. Međutim, još uvijek postoji mnogo prostora za njezino istraživanje. Detalji na samoj građevini ukazuju na starokršćanski način gradnje, ali to ipak nije u potpunosti znanstveno potkrijepljeno.¹¹⁶ Zahvaljujući grobnim nalazima možemo

¹¹³ K. VINSKI-GASPARINI, 1958, 95-96.

¹¹⁴ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 118.

¹¹⁵ K. VINSKI-GASPARINI, 1958, 97.

¹¹⁶ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 118-124.

pretpostaviti i da je groblje oko crkve dugoga vijeka trajanja, od 9. do 15. stoljeća.¹¹⁷ Franački misionari su zasigurno imali u vidu napučenost toga kraja, odnosno doline rijeke Cetine te su zato i ostavili vrijedan liturgijski pribor u naizgled zabačenome kraju.¹¹⁸

6.3. Relikvijari iz Nina

Osim kadionice iz Stare Vrlike, svakako treba spomenuti i dva značajna relikvijara iz Nina. Smatra se da su oni potekli iz karolinške radionice, točnije da su ih donijeli franački misionari negdje oko 800. godine kada su pokrštavali Hrvate na tome području.¹¹⁹ Danas se relikvijari čuvaju u riznici župne crkve u Ninu. Zajedno s ostalim nalazima, svjedoče o širenju kršćanstva među stanovništvom.¹²⁰

Relikvijar sv. Marcele, Asela i Ambroza u obliku torbice (burse) čini drveni okvir prekriven pozlaćenim srebrnim limom (Slika 11.). Poznato je da je bio oštećen, ali je naknadno restauriran. Ističe se svojim oblikom koji je karakterističan za merovinšku i karolinšku umjetnost.¹²¹ Relikvijari takvoga oblika su služili kao manji prijenosni oltari pretežno u prostorijama koje nisu imale sakralnu namjenu, što upotpunjuje teoriju da je došao na ove prostore zahvaljujući misionarima.¹²² Ukrašene su mu obje strane različitim scenama. S prednje strane, na kvadratnome dijelu su prikazana tri lika, dva muška i jedan ženski. Radi se o sv. Ambrozu, sv. Marceli i sv. Aselu (Anselmu), ninskim svecima zaštitnicima. U gornjemu užemu konkavnome dijelu prepoznaje se Krist na prijestolju s podignutom desnom rukom i lijevom u kojoj drži knjigu.¹²³ Kao tehnika izrade navodi se tehnika iskucavanja, naročito prednje strane.¹²⁴ Scene su pričvršćene na podlogu srebrnim vrpčama. Stražnja je strana ukrašena jednostavnije, na kvadratnome se dijelu nalazi ukras dviju poligonalnih traka s nizom polukuglica koje dijele kvadrat na četiri trokuta u čijoj se unutrašnjosti nalazi križnica sa stiliziranim križem. Gornji dio je također podijeljen na trokute, ali u unutrašnjosti se nalaze kružnice i polukružnice. Na bočnim su stranama ukrasi niza srebrnih pozlaćenih trokuta i

¹¹⁷ D. JELOVINA, 1990, 47.

¹¹⁸ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 118-124.

¹¹⁹ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 129.

¹²⁰ M. PETRINEC, 2010, 194.

¹²¹ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 129.

¹²² A. MILOŠEVIĆ, 2000, 111.

¹²³ A. JURČEVIĆ, 2011, 118.

¹²⁴ J. BELOŠEVIĆ, 1998, 129.

polukrugova te cvijet ljiljana. Prema kompoziciji polukružnih motiva na vrpici relikvijara i na nozi kadionice iz Stare Vrljike smatra se da proizlaze iz iste radionice. Također, ukrasi trokutastim linijama i cvijet ljiljana na relikvijaru koji neodoljivo podsjećaju na rovašene linije trokuta na trokrakome nosaču kadionice i na stilizirani cvjetni ukras između arkada na kadionici idu u prilog teoriji o radioničkoj povezanosti ova dva predmeta.¹²⁵

Slika 11: Relikvijar iz Nina (A. JURČEVIĆ, 2011, 117.)

U riznici župne crkve u Ninu se nalazi još jedan relikvijar, u obliku škrinjice, ali nije poznato kojemu svecu pripada budući da u njemu nisu pronađeni ostaci pa se prigodno naziva relikvijar nepoznata sveca (Slika 12.). Otvaran je 1969. godine, a u njegovoj je unutrašnjosti pronađen jedino mali dio svile.¹²⁶ I ovaj je relikvijar izrađen tehnikom iskucavanja te je sačinjen od drva i obložen srebrnim limom. Četiri nožice su mu prikucane za dno. Teško je precizirati iz kojega stoljeća drugi relikvijar potječe, no, pojednostavljeni ornamenti i aplicirani gorski kristal svakako ga smještaju u rani srednji vijek, što predstavlja širu dataciju toga liturgijskoga pribora. Unutrašnjost relikvijara bila je obložena fragmentima firentinske tkanine. Dugo se vjerovalo kako su fragmenti toga dvobojnoga svilenog samita izgubljeni ili uništeni, ali su naknadno pronađeni u župnoj kući u Ninu. Najveći je komad prekrivao unutrašnjost relikvijara nepoznatoga sveca, a datira još u 12. i 13. stoljeće. Relikvijar sv. Marcele, Ambroza i Asela je također bio obložen tekstilom koji su talijanske manufakture izradile u 17. stoljeću.¹²⁷

¹²⁵ A. JURČEVIĆ, 2011, 118.

¹²⁶ A. MILOŠEVIĆ, 2000, 111.

¹²⁷ S. BANIC, 2013, 87.

Slika 12: Relikvijar nepoznata sveca (<https://www.nin.hr/hr/kulturna-bastina/riznica-grad-nina>, 23.09.2020.)

6.4. Višeslavova krstionica

Kada je riječ o sigurnim kršćanskim nalazima treba posebno istaknuti važne nalaze kamenih epigrafičkih spomenika. Među njima je najpoznatija kamenica kneza Višeslava pronađena u Ninu (Slika 13.). Prvotno se smatralo da kamenica datira u 9. stoljeće, ali ju je kasnije provedena nesigurna stilskoumjetnička analiza smjestila u 11. stoljeće.¹²⁸ Osim što se na njoj spominje ime kneza Višeslava, kamenica prije svega svjedoči o pokrštavanju Hrvata.¹²⁹

Slika 13: Višeslavova krstionica
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%A1eslavova_krstionica#/media/Datoteka:Vi%C5%A1eslavova_krstionica2.jpg, 23.09.2020.)

Na pročelju krstionice kao ukrasni motiv dominira križ ispunjen troprutastom pletenicom čiji krakovi završavaju u volute, što je uobičajeno za rane srednjovjekovne pleterne skulpture. Iz skulptorskog ukrasa krstionice se da naslutiti kako potječe iz prijelazne faze formiranja tih skulptura, kakvi se pronalaze na starohrvatskim spomenicima iz razdoblja 9. i 10. stoljeća. U borduri ispod natpisa nalazi se klasični motiv astragala, a u zavijucima pletenice kuglice nalik na oči. Motiv astragala se javlja na području Dalmacije već u 8. stoljeću, dok se u 11. stoljeću

¹²⁸ I. PETRICIOLI, 1984, 125.

¹²⁹ D. JELOVINA, 1987, 39.

ne koristi tako često. Bordura na krstionici je izrazito raščlanjena i nije nalik onoj na spomenicima iz 11. stoljeća, što govori u prilog ranijemu nastanku predmetne krstionice.¹³⁰

Datiranje nije jedini problem koji se veže za predmetnu kamenicu koju u literaturi nalazimo i pod nazivima krstionica i krsni zdenac. Krstionica se nalazila u kapucinskom samostanu do 1853. godine kada je prenesena u mletački muzej Correr na nagovor Emanuela Cicogne. Njega je zaintrigirao natpis *Wissaslavo duci* te je smatrao kako se on na krstionici nalazi u čast ruskih knezova *Ysiaslafa* ili *Vzeslafa*. Nakon što je u mletačkome listu *Vaglio* izašao članak o krstionici, oglasio se Zadrani Giuseppe Ferrari-Cupilli s tezom da ime *Wissaslavo* znači „viša glava“ i da se u njemu krije dalmatinsko-hrvatsko knez. U međuvremenu je za krstionicu čuo Ivan Kukuljević koji, potom, iznosi svoje tvrdnje. Smatrao je da se natpis odnosi na srpskoga kneza Vojislava, ali kasnije mijenja mišljenje i tvrdi da je riječ o zahumskom županu Višeslavu. Ferrari-Cupilli se ponovno referira na ovu temu i upozorava na to da je, pored ranije spomenutoga natpisa, *presbyter Iohannes* možda svećenik Ivan kojega papa spominje u pismu hrvatskome vojvodi Branimiru i datira krstionicu u 9. stoljeće. Franjo Rački je prihvatio Ferrari-Cupillijevo mišljenje te je naišao na poteškoće kada je pokušao smjestiti Višeslava među do tada poznate hrvatske vladare. Dvojbe je pokušao riješiti Luka Jelić pa je zaključio kako bi Višeslav mogao biti suvremenik Karla Velikoga, upravo iz vremena kada je Franačka pokrštavala pokorene narode. Višeslava su tako smatrali prvim pokrštenim hrvatskim knezom.¹³¹

Ljubo Karaman pak smatra kako već sam natpis pomaže u datiranju krstionice. Naime, ako se natpis usporedi s onima kneza Branimira i župana Godečaja u Ninu te prokonzula Grgura u Zadru, vidljiva je njihova sličnost u rustičnosti i nedotjeranosti. Ipak, treba uzeti u obzir da su sve te natpise izradili različiti majstori svojstvenih tehničkih vještina. S obzirom na to da oko 800. godine u dokumentima nema značajnih spomena hrvatskih vladara toga doba, nije isključeno da bi Višeslav mogao popuniti nastalu prazninu. Neizostavna je činjenica da je biskupija u Ninu osnovana tek u drugoj polovici 9. stoljeća, a poznato je da su svi krštenici s hrvatskoga teritorija polazili na krštenje biskupima, na tim je prostorima svakako postojala potreba za krstionicom, naročito zato što se obred krštenja obavljao uranjanjem tijela krštenika u vodu.¹³²

¹³⁰ LJ. KARAMAN, 1960, 107-108.

¹³¹ I. PETRICIOLI, 1984, 126-128.

¹³² LJ. KARAMAN, 1960, 108-109.

7. NOVIJA SHVAĆANJA

Unatoč tome što je pri izradi ovoga rada korištena literatura koja upućuje na to da su Hrvati slavenskoga porijekla, što je poslužilo i kao polazišna točka pri obradi ranosrednjovjekovnih grobalja, ne treba zanemariti teorije i shvaćanja koja se javljaju u novije vrijeme.

Slijedom navedenoga, mišljenja i djela Danijela Dzina uzrok su brojnih polemika. Naime, on u svojem članku *Becoming Slav. Becoming Croat: New approaches in the research of identities in Post-Roman Illyricum* razmatra formiranje hrvatskoga identiteta u poslijerimskoj provinciji Dalmaciji kroz prizmu takozvanih „domorodaca“ i pridošlih Slavena.¹³³ Naime, kako Džino smatra, etnogeneza Južnih Slavena je složeno i diskutabilno pitanje koje nije nikada do kraja razjašnjeno. Osim arheoloških i povijesnih postignuća, Džino ističe kako treba uzeti u obzir i druga znanstvena područja, primjerice društvenu antropologiju i kulturne znanosti, te pravi razliku između pojmova „kultura“, „etnicitet“ i „identitet“.¹³⁴

Džino kritizira metodologiju koja materijalnu kulturu automatski veže uz etnicitet onih koji su je koristili. Promatranje materijalne kulture kroz Bourdieuov koncept *habitusa* predstavlja značajan odmak jer istu stavlja u kontekst morala, ukusa, uloge pojedinoga spola, načine komunikacije te joj tako daje jednu širu sliku.¹³⁵

7.1. Nastanak slavenskoga identiteta

Nove teorije ponovno preispituju prijelaz iz predslavenskih identiteta kasne antike u srednjovjekovne slavenske identitete u drevnom Iliriku. Nije u potpunosti jasno što se dogodilo s kasnoantičkim stanovništvom. Pisani izvori nedvojbeno bilježe migracije Slavena u Dalmaciju, ali tvrdnja da određeni nalazi poput fibule i keramike označavaju stanište Slavena, prema Džinu, nisu zadovoljavajući. Kasnoantičko je društvo ipak na ovim prostorima opstalo znatno duže, što je vidljivo iz urbanoga kontinuiteta na dalmatinskoj obali, običaja pokopa, ostatka predslavenskih toponima, ali i činjenice da nije nastupila brza i temeljita promjena

¹³³ D. DZINO, 2008, 195.

¹³⁴ D. DZINO, 2008, 196.

¹³⁵ D. DZINO, 2008, 196.

stanovništva.¹³⁶ Promjena kasnoantičkoga identiteta u slavenski identitet objašnjena je kombinacijom migracijskih i autohtonih priča. Sporno je tumačenje dolaska Hrvata. Dok neki tvrde da su došli kao zasebna, neslavenska skupina, drugi smatraju da su pristigli kao dio skupine Slavena.¹³⁷

Proces akulturacije u rimskome Iliriku rezultirao je formiranjem različitih identiteta među autohtonim stanovništvom, ali je teško povjerovati u mogućnost da je došlo do potpune asimilacije toga stanovništva. Dzino u prilog tome navodi kako Curta smatra da slavenski identitet nema kulturni i povijesni identitet s antikom i prapoviješću, već da su Slaveni svoj identitet formirali kroz sukobe na granici s istočnim Rimljanima, razvoj Justinijanovih granica i politizaciju kulturnoga staništa transdunavskoga stanovništva. Curta sve navedeno potkrjepljuje povijesnim izvorima o slavenskim migracijama i to onima povjesničara Prokopija, dok djelo Konstantina VII. Porfirogeneta *De Administrando Imperio*, koje inače služi kao podloga ovoj tematici, ne smatra naročito relevantnim.¹³⁸

Dzino se slaže s objašnjenjem početka nastanka slavenskoga identiteta, ali smatra kako treba naglasiti i interakciju s Bizanticima, Francima i Bavarcima. Budući da različite regije Ilirika pokazuju postojanje različitih modela akulturacije unutar mediteranskog svijeta u predrimsko i rimsko vrijeme, slavenski identitet Dzino vidi kao kulturni stereotip koji u sebi krije mnoštvo slavenskih identiteta. Napuštanje dalmatinskih gradova nakon Justinijanovoga doba rezultira uspostavom novoga identiteta. No, Rimljani nisu postali Slaveni. Novi identitet svoj kontinuitet crpi iz rimskih vremena, tadašnje urbanizacije i ideološkoga shvaćanja.¹³⁹

Jadransko zaleđe i dinarsko područje znatno se razlikuju od obale i tamo dolazi do specifičnoga oblika akulturacije. Urbanizacija nestaje iako na tim prostorima nije bila ni pretjerano razvijena. Arheologija otkriva kako su se nalazi povezani sa slavenskom kulturom tada proširili Ilirikom. Nalazi toga doba u Hrvatskoj pokazuju snažan odmak u pogrebnim običajima, koje karakterizira pojednostavljivanje obreda i specifičnoga pribora povezanoga s tim sprovedima.¹⁴⁰

Dzino ne spori da je došlo do kretanja stanovništva, ali smatra kako arheološki zapisi nisu uvijek jedini mjerodavni za određivanje nečije etničke pripadnosti. Starosjedilačko stanovništvo se

¹³⁶ D. DZINO, 2008, 196.

¹³⁷ D. DZINO, 2008, 197.

¹³⁸ D. DZINO, 2008, 197.

¹³⁹ D. DZINO, 2008, 198.

¹⁴⁰ D. DZINO, 2008, 199.

očito preoblikovalo u Slavene, a koji je razlog tome još uvijek nije potpuno razjašnjeno. Nadalje, iako je pojava zajedničkoga slavenskoga jezika u Iliriku zabilježena još 650. godine, teško je utvrditi kada se proširio Ilirikom. Između ostaloga, o jeziku kojim je govorilo predslavensko stanovništvo jako je malo dostupnih informacija, a i one koje o tom „vulgarnom“ latinskom jeziku i postoje isključivo su izvedene iz toponima. Džino kontekst toga jezičnoga problema vidi kroz heterogenost šire jezične slike u razdoblju postrimskoga Ilirika i ukazuje na složenost i nepravilnosti pojmova jezik, politički identitet i etnička pripadnost.¹⁴¹

U 8. stoljeću već postoji srednjoeuropski kulturni kontinuitet te se tada neke narode označava i isključivo promatra homogeno, primjerice Avare se smatralo konjanicima, Slavene seljacima, a Bugare ratnicima.¹⁴²

Pretpostavlja se da se kulturalizacija dogodila kroz jezik, koji je bilo teško održati bez pismenosti. Prihvatanje slavenskoga jezika predslavenskome stanovništvu je možda omogućilo i lakše sudjelovanje u strukturama moći avarskog kaganata što je dovelo do jednostavnije komunikacije unutar toga kulturnoga kontinuiteta.¹⁴³

7.2. Nastanak hrvatskoga identiteta

Međutim, kada govorimo o postanku hrvatskoga identiteta, ni jedan od ranije spomenutih modela akulturacije ne objašnjava pojavu Hrvata i drugih političkih identiteta tijekom kasnoga 8. i 9. stoljeća. Pisani i ostali arheološki nalazi diskreditiraju seobu Hrvata iz „Bijele Hrvatske“. Prvi spomen hrvatskoga imena pojavljuje se oko 852. na Trpimirovome natpisu, ali se osporava njegova autentičnost. Najraniji sigurni dokaz je naslov *dux Cruatorum* iz natpisa kneza Branimira koji datira oko 880. godine, pa Džino dovodi u pitanje i samo postojanje hrvatskoga identiteta. Dakle, smatra kako Hrvat nije nužno etnički pojam jer se titule i nekih drugih vladara u postrimskoj Europi ne odnose isključivo na njihovu etničku pripadnost i odražavaju tadašnje političko jedinstvo određenih teritorija, pa identitete treba promatrati kao političke ili socijalne kategorije, a ne kao etničke identitete. Prema tome, naslov *dux Cruatorum* bi mogao proizlaziti

¹⁴¹ D. DZINO, 2008, 199.

¹⁴² D. DZINO, 2008, 199.

¹⁴³ D. DZINO, 2008, 200.

iz političke sofisticiranosti u Dalmaciji, integracije u karolinške političke strukture, umjesto da se reflektira kao već postojeće "hrvatstvo" u devetome stoljeću.¹⁴⁴

Dzino smatra kako osnovu za utvrđivanje identiteta Hrvata treba tražiti u društvenome kontekstu u kojemu su ljudi sami odabrali i postati Hrvati uz regionalni identitet postojećega stanovništva i novoga koji nastaje u 9. stoljeću. Kombinacija stilova različitih naroda, od karolinškoga oružja, preko avarskih pojasnih kopči do kršćanske ideologije i latinskih natpisa u javnome životu, omogućili su stvaranje novoga identiteta područja današnje Hrvatske.¹⁴⁵

¹⁴⁴ D. DZINO, 2008, 200.

¹⁴⁵ D. DZINO, 2008, 200.

8. ZAKLJUČAK

U radu je dan kratak prikaz teme o kojoj se raspravlja već desetljećima. Iz svega navedenoga proizlazi kako je glavno pitanje tko su Hrvati uopće.

Naime, kako je rečeno, nekoliko je teorija koje govore o etnogenezi Hrvata: slavenska, gotska, iranska i autohtona, ali niti jedna nema neosporne dokaze koji bi potvrdili njezinu relevantnost. Čak su dva stoljeća potpune tame što se tiče izvora, tako da iz razdoblja od 7. do 9. stoljeća ne postoje gotovo nikakvi pisani nalazi. Iz toga je razloga teško bilo što sa sigurnošću tvrditi. Zanimljiva je Dzinova interpretacija novijih shvaćanja o podrijetlu Slavena, a time i Hrvata. Naime, on pokušava interpretirati njihov identitet kroz zajedničke kulture naroda koji su migrirali, onih koje su pridošlice zatekle na tome prostoru i vanjskih promatrača. Slavenizacija se svakako podjednako odnosi na one narode koji su došli i koji su na području današnje Hrvatske i slavenskih zemalja bili starosjedioci. Transformacija jezika koji su se susreli, teritorijalna organizacija, fragmentacija i razvoj regionalnih identiteta su uz ideološki nabijeno kršćanstvo doveli do pojave novih političkih identiteta što je, prema Dzinu, omogućilo i Hrvatima da steknu svoj identitet kao narod, ali taj identitet ne isključuje prisutnost identiteta Ilira, Slavena, Avara i drugih.

Zahvaljujući marljivome radu hrvatskih srednjovjekovnih arheologa danas smo upoznati s tim dijelom hrvatske povijesti. Posredstvom terenskih istraživanja koja se provode od 1885. godine pa sve do danas, saznali smo brojne dane činjenice. Svaki je istraživač na svoj način doprinio spoznaji o starohrvatskoj povijesti. S obzirom na to da velik dio informacija o ovome dijelu povijesti dolazi iz konteksta grobova, već se od pionirskih istraživanja pokušava osvijetliti način pokapanja Hrvata. Tako je Lujo Marun utvrdio postojanje dva horizonta, jednog iz vremena prije pokršćavanja Hrvata i drugog nakon (iz vremena hrvatskih vladara). Dakle, već je u samim počecima istraživanja bilo jasno kako se običaji pokapanja s vremenom mijenjaju, a dubljim istraživanjima, situacija je iskristalizirana. Tako se zna da su Hrvati prvotno spaljivali svoje pokojnike (incineracija), potom ih ukapali skeletno (inhumacija) s poganskim karakteristikama (s grobnim prilozima), a naposljetku skeletno s karakterističnom dalmatinsko-hrvatskom kulturom oko crkava i u njih.

Cilj ovoga rada bila je pojasniti proces kristijanizacije između 7. i 9. stoljeća u svjetlu arheoloških nalaza u starohrvatskim grobljima. To je razdoblje najvjerojatnije period postupnoga prelaska s poganskih običaja, kako ukapanja tako i vjerovanja, na kršćanske

običaje. Smatra se da se taj proces odvijao krajem 8., a početkom 9. stoljeća zahvaljujući franačkim misionarima koji su došli na ove prostore kako bi pokrstili stanovništvo.

Važno je razlikovati dva tipa grobalja – s poganskim načinom pokapanja i s kršćanskim načinom pokapanja. Naime, glavna je odlika grobalja s poganskim načinom pokapanja prisutnost grobnih priloga koji su se vezivali uz pogrebne običaje, poput oružja, keramičkih posuda, šila, češljeva, staklenih predmeta itd. Za razliku od navedenih, u grobljima s kršćanskim načinom pokapanja grobni se priloci ne pronalaze. U takvome se tipu grobalja jedino mogu pronaći grobni nalazi koji se smatraju dijelom pokojnikove nošnje, a najčešće se radi o naušnicama različitog tipa, prstenju, ogrlicama, torkvesima itd.

Slijedom prednjega, lokaliteti Kašić – Maklinovo brdo, Nin – Ždrijac, Glavice kod Sinja i Biskupija – Crkvina predstavljaju posebnu problematiku. Naime, u tim grobljima s poganskim načinom pokapanja koji se datiraju u kraj 8. i početak 9. stoljeća pronađeni su nalazi koji upućuju na prisutnost kršćanstva. Riječ je redom o prstenju iz Kašića s prikazom kristograma i grčkoga križa, medaljonu s pretpostavljenim prikazom Svetoga Trojstva i križićem u svojstvu aplikacije iz Nina – Ždrijaca, obložnicama s urezanim križevima iz Glavica kod Sinja te kamenom sarkofagu unutar kojega je pronađena konjanička oprema s ostrugama i opremom za zakopčavanje s urezanim križevima iz Biskupije – Crkvine. Moguće je da su navedeni nalazi odraz tek doticanja Hrvata s kršćanstvom, ali vjerojatnost da su oni slučajno dospjeli u grobove je velika.

Za razumijevanje procesa kristijanizacije neizostavno je spomenuti i nalaze koji dolaze izvan grobnog konteksta: pojasni jezičak iz Gornjih Vrbljana, kadionica iz Stare Vrlike, relikvijari iz Nina i Višeslavova krstionica. Za istaknuti je kako oni svjedoče o prisutnosti utjecaja franačkih misionara na prostoru ranosrednjovjekovne hrvatske države.

Budući da se velika većina navedenoga ne može tvrditi sa stopostotnom sigurnošću, ostaje na budućim generacijama arheologa da pokušaju što više saznati o ovoj temi kako bi starohrvatska povijest postala jasnijom. Današnja saznanja o kontekstu nalaza i nova tehnologija sigurno će u skorije vrijeme dati nove spoznaje o dolasku i kristijanizaciji Hrvata.

9. POPIS LITERATURE

- ALAJBEG, A., 2014. – Ante Alajbeg, O topografskoj kronologiji ranosrednjovjekovnih grobalja s poganskim osobinama pokapanja u sjevernoj Dalmaciji, *Ars adriatica, ser VIII, sv. 1*, Split, 141-162.
- BANIĆ, S., 2013. – Silvija Banić, Gotički lampas u relikvijarima za glave Sv. Asela i Sv. Marcele u Ninu, *Ars Adriatica, sv. 3*, Zadar, 85-102.
- BELOŠEVIĆ, J., 1974. – Janko Belošević, Materijalna kultura Hrvata na jadranskoj obali od doseljenja do IX. stoljeća, *Materijali saveza arheoloških društava Jugoslavije, sv. 12*, 297-318.
- BELOŠEVIĆ, J., 1980. – Janko Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7. – 9. stoljeća*, Zagreb.
- BELOŠEVIĆ, J. 1998. – Janko Belošević, Počeci kršćanstva kod Hrvata u svjetlu arheološke građe, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti, sv. 36(23)*, Zadar, 101-140.
- BELOŠEVIĆ, J., 2007. – Janko Belošević, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*, Zadar.
- BELOŠEVIĆ, J., 2010. – Janko Belošević, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu u selu Kašiću kod Zadra*, Split.
- BUDAK, N., 1994. – Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb.
- BUDAK, N., 2003. – Neven Budak, *Polaganje temelja Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, Povijest Hrvata, srednji vijek*, Zagreb.
- BUDAK, N., RAUKAR, T., 2006. – Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb.
- DZINO, D., 2008. – Danijel Dzino, 'Becoming Slav', 'Becoming Croat': *New approaches in the research of identities in post-Roman Illyricum, Discipline of Classics, School of Humanities, University of Adelaide*, Australia, 195-206.
- FABIJANIĆ, T., GUSAR, K., 2009. – Tomislav Fabijanić, Karla Gusar, Bibliografija dr. sc. Janka Beloševića, *Archaeologia Adriatica, ser. III, sv. 1*, Zadar, 11-21.

JARAK, M., 2019. – Mirja Jarak, Kristijanizacija Hrvata u 9. stoljeću u svjetlu grobnih nalaza i crkvene arhitekture, u: Maja Bunčić, Anita Dugonjić (ur.), Zbornik predavanja održanih tijekom Branimirove godine u arheološkom muzeju u Zagrebu, Zagreb, 72-81.

JELOVINA, D., 1976. – Dušan Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split.

JELOVINA, D., 1987. – Dušan Jelovina, Glavne značajke starohrvatske materijalne kulture od 7. do 9. stoljeća na području između rijeka Zrmanje i Cetine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 16, Split, 25-51.

JELOVINA, D., 1990. – Dušan, Jelovina, Starohrvatska crkva sv. Spasa na vrelu rijeke Cetine i groblje oko nje u svjetlu arheoloških istraživanja, *Prilozi povijesti umjetnosti*, ser. XXX, sv. 1, Split, 31-48.

JURČEVIĆ, A., 2011. – Ante Jurčević, Nalazi ranokarolinškog oružja i konjaničke opreme u doba formiranja Hrvatske Kneževine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 38, Split, 111-147.

JURČEVIĆ, A., 2016. – Arhitektura i skulptura s lokaliteta Crkvina u Biskupiji kod Knina, Zagreb.

KARAMAN, LJ., 1960. – Ljubo Karaman, O vremenu krstionice kneza Višeslava, *Peristil*, ser. III, sv.1, Zagreb, 107-109.

MACAN, T., HOLJEVAC, Ž., 2013. – Trpimir Macan, Željko Holjevac, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb.

MILOŠEVIĆ, A., 1997. – Ante Milošević, Ranosrednjovjekovno groblje kod Gluvinih kuća u Glavicama kod Sinja, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 24, Split, 111-126.

MILOŠEVIĆ, A., 2000. – Ante Milošević, Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj u svjetlu arheoloških nalaza, u: Ante Milošević (ur.), *Hrvati i Karolinzi*, Split, 106-139.

MILOŠEVIĆ, A., 2009. – Ante Milošević, Sarkofag kneza Branimira, *Histria antiqua 18*, Zagreb, 355-370.

MILOŠEVIĆ, A., 2012. – Ante Milošević, O izvornoj funkciji križolikoga okova sa Ždrijaca u Ninu, u: Miljenko Jurković, Ante Milošević (ur.), *Munuscula in honorem Željko Rapanić*, Zbornik povodom osamdesetog rođendana, Zagreb – Motovun – Split, 191-211.

PETRICIOLI, I., 1984. – Ivo Petricioli, Krstionica s imenom "Vuissaclavo duci" i problem ninskog baptisterija, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 14, Split, 125-134.

PETRINEC, M., 2002. – Maja Petrinec, Dosadašnji rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja na Glavicama kraj Sinja kao prilog razrješavanju problema kronologije starohrvatskih groblja, *Opuscula archaeologica, ser. XXIV, sv. 1*, Zagreb, 205-246.

PETRINEC, M., 2006. – Maja Petrinec, *Glavice, Konjsko, Tugare – starohrvatska groblja*, Split – Sinj.

PETRINEC, M., 2010. – Maja Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne Hrvatske države*, Split.

PETRINEC, M., 2012. – Maja Petrinec, Zapažanja o poslijekarolinškom oružju i konjaničkoj opremi s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine u kontekstu povijesnih zbivanja u 10. i 11. stoljeću, *Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 39*, Split, 71-129.

PETRINEC, M., 2013. – Maja Petrinec, By Their Fruit You Will Recognize Them: The Beginnings Of Christianity Among The Croats In The Light Of Archaeological Evidence, *Muzej hrvatskih arheoloških spomenika*, Split, 193-201.

SEKELJ IVANČAN, T., TKALČEC, T., 2006. – Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Slavensko paljevinsko groblje na položaju Duga ulica 99 u Vinkovcima, *Prilozi instituta za arheologiju*, sv. 23, Zagreb, 141-212.

ŠIŠIĆ, F., 2004. – Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskog naroda, 600.-1526. – prvi dio*, Split.

VEDRIŠ, T., 2015. – Trpimir Vedriš, Pokršćavanje i rana kristijanizacija Hrvata, u: Zrinka Nikolić Jakus (ur.), *Nova zraka u europskom svjetlu: Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (o. 550. – o. 1150.)*, Zagreb, 173-200.

VINSKI-GASPARINI, K., 1958. – Ksenija Vinski-Gasparini, Ranosrednjovjekovna kadionica iz Stare Vrlike, *Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 6*, Split, 129-159.

VINSKI, Z., 1978. – Zdenko Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, ser. X-XI, sv. 1*, Zagreb, 143-188.

VRŠALOVIĆ, D., 2013. – Dasen Vrsalović, *Srednjovjekovna arheologija u Hrvatskoj, Prvih sto godina 1878. – 1978.*, Zagreb.

ZEKAN, M., 2008. – Mate Zekan, *Vizionarova misija*, Split.

ZEKAN, M., 2009. – Mate Zekan, Četiri zaslužna velikana hrvatske nacionalne arheologije srednjeg vijeka u 20. stoljeću (Luj Marun, Lovre Katić, Ljubo Karaman, Stjepan Gunjača), u: Jelena Hekman, Jacqueline Balen, Božidar Čečuk (ur.), *Zbornik hrvatska arheologija u XX. stoljeću*, Zagreb, 235-271.

10. POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1: Grobovi 40, 41 i 53 (J.BELOŠEVIĆ, 2010, 212., 213., 217.).....	17
Slika 2: Prstenje iz grobova 40, 41 i 53 s križem (J.BELOŠEVIĆ, 2010, 225., 226., 229.)....	17
Slika 3: Grob 216 (J.BELOŠEVIĆ, 2007, 95.); Slika 4: Medaljon s prikazom Svetog Trojstva (J.BELOŠEVIĆ, 2007, 493.).....	20
Slika 5: Grob 324 (J.BELOŠEVIĆ, 2007, 127.); Slika 6: Pozlaćeni jednokraki križić, tj. aplika (J.BELOŠEVIĆ, 2007, 495.).....	21
Slika 7: Urezani križevi na pločama grobova (M.PETRINEC, 2013, 199.).....	22
Slika 8: Sarkofag s hipokampima i pozlaćene ostruge pronađene unutar njega (A.MILOŠEVIĆ, 2009, 559.-560.).....	25
Slika 9: Pojasni jezičak iz Gornjih Vrbljana (Z.VINSKI, 1978, 209.).....	27
Slika 10: Kadionca iz Stare Vrljke (K.VINSKI GASPARINI, 1958, 97.).....	28
Slika 11: Relikvijar iz Nina (A.JURČEVIĆ, 2011, 117.).....	31
Slika 12: Relikvijar nepoznata sveca (https://www.nin.hr/hr/kulturna-bastina/riznica-gradanina , 23.09.2020.).....	32
Slika 13: Višeslavova krstionica (https://hr.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%A1eslavova_krstionica#/media/Datoteka:Vi%C5%A1eslavova_krstionica2.jpg , 23.09.2020.).....	32

Sažetak

KRŠĆANSKI ELEMENTI NA RANOSREDNJOVJEKOVNIM GROBLJIMA OD 7. DO 9. STOLJEĆA NA PODRUČJU SJEVERNE I SREDNJE DALMACIJE

Zahvaljujući otkriću brojnih ranosrednjovjekovnih grobalja od 7. do 9. stoljeća običaji pokapanja Hrvata su velikim dijelom poznati. Tako se sa sigurnošću može tvrditi da se u prvih par desetljeća 7. stoljeća pokojnici spaljuju (incineracija), a usprkos tome što se ritus incineracije u potpunosti nije napustio, već krajem 7. i početkom 8. stoljeća oni se ukapaju kosturno, prvo s grobnim priložima, a potom bez njih. Budući da se grobni prilozima smatraju karakteristikama poganstva, takav tip grobova se naziva grobljima s poganskim načinom pokapanja. Prelaskom na kršćanstvo, grobni prilozima postepeno nestaju, zbog čega se ti grobovi nazivaju grobljima s kršćanskim osobinama pokapanja. Problematika ovoga rada usredotočuje se na nalaze iz grobalja s poganskim osobinama pokapanja s kraja 8. i početka 9. stoljeća u kojima su pronađeni nalazi kršćanske tematike (Kašić – Maklinovo brdo, Nin – Ždrijac, Glavice kod Sinja i Biskupija – Crkvina). Naime, s obzirom na navedeno, takav tip nalaza se ne bi trebao pronalaziti prije pojave grobalja s kršćanskim osobinama, zbog čega se smatraju pretpostavljenim kršćanskim nalazima koji mogu, ali i ne moraju, imati veze s procesom kristijanizacije Hrvata. Pronađeni su i neki nalazi sigurne kršćanske tematike koji se datiraju u vrijeme ranoga procesa kristijanizacije, ali ne dolaze iz grobnog konteksta (pojasni jezičak iz Gornjih Vrbljana, kadionica iz Stare Vrlike, relikvijari iz Nina i Višeslavova krstionica).

Ključne riječi: ranosrednjovjekovna groblja; kristijanizacija; incineracija; inhumacija; groblja s poganskim načinom pokapanja

Abstract

CHRISTIAN ELEMENTS IN EARLY MEDIEVAL CEMETERIES FROM THE 7th TO THE 9th CENTURY ON THE TERRITORY OF NORTHERN AND CENTRAL DALMATIA

Thanks to the discovery of numerous early medieval cemeteries from the 7th to the 9th century, the burial customs of Croats are nowadays mostly well-known. Therefore, it can be stated that in the first few decades of the 7th century the deceased were burned (incineration), while at the end of the 7th, and the beginning of the 8th century they were buried; at first with grave goods and later without them. However, since grave goods are a characteristic of paganism, such cemeteries are called cemeteries with a pagan way of burial. After the conversion to Christianity, grave goods gradually disappeared and such cemeteries are called cemeteries with Christian burial characteristics. This paper focuses on findings with Christian elements from cemeteries with pagan burial characteristics from the end of the 8th and the beginning of the 9th century (Kašić – Maklinovo brdo, Nin – Ždrijac, Glavice near Sinj and Biskupija – Crkvina). Such findings are not supposed to be found before the appearance of cemeteries with Christian characteristics and therefore, they are considered to be supposed to the Christian findings and that may but also may not have anything to do with the process of Christianization of Croats. However, some findings with distinct Christian themes, dating from the period of early Christianization, were also found, but they do not come from the sepulchral context (belt tongue from Gornji Vrbljani, censer from Stara Vrlika, reliquaries from Nin and Višeslav's baptistery).

Keywords: early medieval cemeteries; Christianization; incineration; inhumation; cemeteries with a pagan way of burial